

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

**«РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН»**

Виконала:

студентка VI курсу, 61 групи
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
Ігнатова Катерина Валеріївна

Науковий керівник:

к.п.н., доц. Лимар Ю. М.

Роботу подано до розгляду « _____ » _____ 2019 року.

Студентка

_____

(підпис)

Ігнатова К. В.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____

(підпис)

доц. Лимар Ю. М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

_____

(підпис)

доц. Павленко Ю. Г.

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти

протокол № _____ від « _____ » _____ 2019 року.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

_____

(підпис)

проф., д. пед. н. Стрілець С. І.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1.	
ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ	9
1.1. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи.....	9
1.2. Психолого-педагогічні основи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки.....	26
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2.	
СТАН РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	35
2.1. Аналіз навчально-методичного забезпечення розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи.....	35
2.2. Критерії та рівні творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи	45
2.3. Стан сформованості творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи	57
Висновки до розділу 2	67
РОЗДІЛ 3.	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	68
3.1. Організація та методика проведення експериментальної роботи з розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи під час вивчення педагогічних дисциплін	68

3.2. Результати перевірки ефективності впровадження форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи.....	77
Висновки до розділу 3	85
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ.....	99
ДОДАТОК А.....	99
ДОДАТОК Б	101
ДОДАТОК В.....	103
ДОДАТОК Г	105

ВСТУП

Суттєві зміни, які відбуваються в освіті у зв'язку з входженням України до Європейського освітнього простору, істотно впливають на стратегію й тактику реформування вищої освіти. Передусім це стосується підготовки майбутнього вчителя. Учитель Нової української школи повинен мати творче мислення; бути здатним до інноваційної діяльності, прийняття самостійних і нестандартних рішень. Сучасні вимоги до вчителя зумовлюють перегляд традиційних уявлень про зміст його підготовки, використання інноваційних технологій у процесі його професійного становлення.

У системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів існує нагальна потреба в теоретичній та практичній підготовці студентів до творчої професійної діяльності, розвитку креативності та формування творчої особистості майбутніх учителів початкової школи в умовах інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти, в ознайомленні майбутніх учителів з технологіями розвитку творчих можливостей учня [74].

Теоретичний аспект творчих здібностей особистості досліджували В. Андреев, І. Лернер, О. Лук, В. Моляко, Л. Момот, Я. Пономарьов, Л. Шелестова, О. Яковлев. Питання фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи розкрито в працях В. Бондаря, Л. Коваль, О. Савченко, С. Стрілець, Л. Хомич, І. Шапошнікової та ін. Проблемою підготовки майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності займалися В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кічук, С. Сисоєва.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях сутності творчості значна увага приділяється вивченню педагогічних умов, шляхів, засобів формування творчої особистості (М. Демінчук, Л. Лузіна, Ю. Лимар, О. Мороз, С. Стрілець, В. Рибалко та ін.), а також створенню методик

виявлення і розвитку творчих якостей особистості, вивчення обдарованості (В. Моляко).

Проблема становлення творчої особистості висвітлюється в наукових працях філософів, психологів і педагогів. Вивченню цієї проблеми приділяли увагу Дж. Гільфорд, Ф. Гоноболін, П. Блонський, В. Кан-Калик, Я. Коменський, В. Сухомлинський, сучасні дослідники В. Загвязинський, А. Кочетов, Н. Кузьміна, М. Поташник, А. Щербаков та ін. Ними розкрито сутність основних аспектів питання, окреслено специфіку педагогічної творчості та шляхи її впровадження у освітньому процесі.

Водночас формування творчої особистості майбутнього вчителя, підготовки його до творчої професійної діяльності, умінь та навичок виховання творчої особистості учня в освітньому процесі, можливість педагогічних закладів вищої освіти щодо розвитку творчих здібностей студентів недостатньо досліджені на теоретичному та методичному рівнях.

Отже, враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість у педагогічній науці, нами було обрано тему кваліфікаційної роботи: «Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі вивчення педагогічних дисциплін».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити форми і методи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати теоретичні основи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки;
- 2) здійснити аналіз понять «творчість», «творчі здібності» та з'ясувати критерії творчої особистості вчителя;
- 3) дослідити стан розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи у практиці сучасних закладів вищої освіти;

4) обґрунтувати форми й методи розвитку творчих здібностей студентів під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін і перевірити ефективність їх упровадження в практику роботи закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження: підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності.

Предмет дослідження: розвиток творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

З огляду на поставлені мету й завдання у роботі використовувалися такі **методи** дослідження:

- теоретичні: аналіз науково-педагогічної та методичної літератури з теми, узагальнення, порівняння, систематизація отриманої інформації;
- емпіричні: описовий метод, спостереження, анкетування, тестування, бесіда, аналіз процесу і продуктів діяльності (аналіз журналу академічної успішності студентів);
- математично-статистичні методи обробки даних досліджень.

Практична значущість полягає в доборі форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи, які можуть бути використані в процесі викладання педагогічних дисциплін, під час проведення кураторських годин, проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження була представлена у формі доповідей на таких науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (Львів, 2019); Міжнародна науково-практична конференція «Фактори розвитку педагогіки і психології в ХХІ ст.» (Харків, 2019).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дослідження відображено у 3 наукових публікаціях:

1. Лимар Ю. М. Ігнатова К. В. Експериментальне дослідження стану розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. Випуск XIV. Том. 1. 2019. С. 120-123.

2. Ігнатова К. В. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи. Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук: зб. тез наук. робіт. Міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. Львів, 2019. С. 34-37.

3. Ігнатова К. В. Особливості використання інноваційної технології «Лепбук» у початковій школі. Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI ст.: збірник тез наукових робіт міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2019. С. 11-13.

4. Ігнатова К. В., Погасій І. О., Мамчич О. Б. Застосування проектної технології у процесі вивчення лінгводисциплін у початковій школі. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. №15. 2018. С. 137-143.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. До експерименту було залучено 31 студент III курсу факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв спеціальності «Початкова освіта» денної форми навчання і 6 викладачів кафедри дошкільної та початкової освіти.

Структура роботи обумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, 3 розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 120 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 110 сторінок, основний текст – 87 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

1.1. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи

Проблема творчості вчителя та учнів на сьогодні є пріоритетним завданням вітчизняної та світової педагогіки. Її особлива актуальність зумовлює необхідність поглибленого дослідження.

Оскільки пріоритет надано гуманістичним цінностям, тому авторитарно-дисциплінарні моделі навчання змінюються на особистісно-орієнтовані, суттєвими ознаками яких є відсутність адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості, створення психологічно безпечного освітнього простору, врахування інтересів та досвіду учнів, яке сприяє їхній активності. У свою чергу, навчання й виховання особистості здійснюється на засадах індивідуального підходу і передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей індивіда, його інтересів, забезпечення морально психологічного комфорту. Необхідно створити умови для творчості, саморозвитку, самовиявлення дитини. Кінцева мета – це формування творчої особистості учня. Заохочення учнів до творчості і розвитку їхніх творчих здібностей – одна з найактуальніших тем не лише сучасної школи, а й усього суспільства.

Початок XXI століття характеризується значними й швидкими змінами як в економічному, так і в соціальному житті. Тому суспільство повинно бути готовим не лише сприймати зміни в соціально-політичному житті, а й водночас продукувати вже нові ідеї, заперечувати старі, щоб не стояти осторонь прогресу людства, не бути пасивним спостерігачем, а рухатися далі.

Наш час – це ера інформації, величезні потоки якої заповнили навколишній простір сучасної людини. Фізично працювати стає легше, але інтелектуальні навантаження зростають з кожним днем. Крім того, на наш погляд, необхідно виділити такі тенденції розвитку світового співтовариства, як комп'ютеризація і гуманізація. Перший напрям пов'язаний із творчістю тим, що використання комп'ютерів звело до мінімуму шаблону діяльність людини, коли логічні, громіздкі, не творчі завдання дуже легко і швидко виконуються машинами, але яким суто творчі завдання не під силу. Другий напрям – гуманізація – пов'язаний з тим, що на сучасному етапі розвитку цивілізації на перший план висовується проблема Людини.

Сучасне життя висунуло суспільний запит на виховання творчої особистості, яка на відміну від людини-виконавця, здатна правильно і критично сприймати інформацію, самостійно мислити, вільно висловлювати свої думки, почуття, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення, відстоювати свою точку зору, йти на ризик.

З нашої точки зору, творча особистість, людина з швидким, гнучким, оригінальним та критичним мисленням і багатою уявою, значно краще пристосовується до важких умов сучасного світу. Цілком погоджуємося з І. Волощуком [8], на думку якого, проблема адаптації людини в умовах швидкоплинних і кардинальних соціально-політичних і технологічних змін є одним із мотивів доцільності розвитку творчих здібностей особистості, формування її творчого потенціалу.

Створюючи творчу атмосферу в учнівському житті, школа оберігає підростаюче покоління від деградації. На нашу думку, творча діяльність є найефективнішим стимулом і засобом розвитку усіх без винятку психічних якостей особистості. Саме в ході творчого пошуку особистість розвиває вміння критично мислити, навчається дискутувати, прислухатися до думки опонента, проявляти повагу до нього, аналізувати його ідеї і порівнювати із власними. А це, звісно, сприяє формуванню їхніх морально-етичних і вольових

якостей. Творчі завдання, які ставляться перед студентом, спонукають його не тільки до розширення і поглиблення наявних знань і умінь. У процесі творчого розв'язання проблем розвиваються увага, пам'ять, мислення, увага, здатність встановлювати спільне й відмінне, порівнювати, аналізувати, узагальнювати.

Переконана, що життєвий успіх людини значною мірою залежить від того, наскільки правильно вона визначила своє місце в житті, оцінила свої можливості й обрала відповідно до них професію. Залучаючи учнів до творчої діяльності, урізноманітнюючи її змістом, педагоги розкривають творчий потенціал тієї чи іншої професії, що значно впливає на професійний вибір, оскільки випускники прагнуть обрати професію, творчий потенціал якої оптимально відповідав би власним творчим здібностям.

Наступний мотив доцільності розвитку творчої особистості – реалізація одного з головних принципів гуманістичної освіти, а саме свободи індивіда, що є одвічним прагненням людини та основою демократичного суспільства.

Держава і суспільство, на наше глибоке переконання, в цілому мають бути зацікавлені в творчому розвитку своїх громадян, адже саме їх діяльність є запорукою добробуту й процвітання. Постійне прагнення виробника підвищувати продуктивність і якість праці також неможливе без розкриття творчого потенціалу особистості.

Як свідчать сучасні умови життя, перед людством з кожним днем постають все складніші завдання, які потребують неординарного підходу для їх розв'язання. Головне у навчанні підростаючого покоління не озброєння учнів знаннями, а розвиток їх розумових здібностей, які найповніше і найяскравіше проявляються в творчій діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження свідчить, що в проблемі творчості виділяють декілька питань: власне процес творчості, творча особистість, творчі здібності та їх розвиток. Так, на сьогодні не існує єдиної теорії творчості, пояснення особливостей розвитку творчої

особистості. По-справжньому творчо мислячих спеціалістів в кожній професії не так вже й багато.

У науковій літературі творчість описується як процес створення нового, соціально цінного продукту, а у вузькому розумінні – для суб'єкта. Тобто творчість доступна кожному. Особа, яка засвоює нові знання, розв'язує нову, незнайому задачу, займається творчістю.

Творчість у широкому розуміння – необхідна умова розвитку матерії, утворення її нових форм, разом з виникненням яких змінюються й самі творчості. Вона властива і неживій, і живій природі, і людині, і суспільству [74]. Творчість людини лише одна з таких форм.

М. Бердяєв акцентував увагу на тому, що творчість людини – це не вимога до неї, а дарунок Бога [4]. У своїй праці М. Венс наводить таке тлумачення поняття «творчість»: «це рушійна сила, яка підтримує в нас життя» [119].

Творчість в загальновідомому розумінні означає шукати, винаходити і створювати щось таке, що не зустрічалося в попередньому досвіді, індивідуальному чи суспільному. Творчість – це діяльність людини, що сприяє до продукування нового, відрізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю [67].

У філософському аспекті творчість трактується як процес людської діяльності зі створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей [14]. У педагогічному словнику зазначено, що творчість – це свідомо, цілеспрямована, активна діяльність людини, спрямована на пізнання та перетворення дійсності, створення нових, оригінальних предметів, витворів тощо, які ніколи ще не існували, з метою вдосконалення матеріального та духовного життя суспільства [110].

Аналіз літературних джерел свідчить, що абсолютно нового не буває навіть у творчості; в іншому випадку потрібно було б нове створювати із нічого, що людині не під силу. Відповідно до досліджень Є. Громова творчість

не обов'язково передбачає створення якісно нового продукту із вихідного матеріалу, а може відбуватися шляхом рекомбінації декількох визначених елементів. Автор наголошує, що під час творчого процесу відбувається не тільки створення чогось нового, але й руйнування раніше відомого. Є. Громов наголошує на тому, що основні етапи творчого процесу складно об'єктивно проаналізувати, зокрема такі його складові: а) творче мислення; б) індивідуальний стиль діяльності; в) педагогічна імпровізація; г) умови творчої активності [62].

Отже, творчість передбачає не тільки руйнування, а й зберігання. Якими б цінними не були стереотипні знання, традиції, вони виступають лише як основа, умова творчої діяльності. Вони необхідні, але недостатні для творчості. Традиції закріплюються, щоб змінитися, а новаторські ідеї продукуються, щоб трансформуватися в традицію. Іншими словами, традиція – наслідок і причина новаторства. Твердження «щоб створити щось нове, потрібно забути добре відоме старе» без перебільшення розкриває таємницю творчого процесу.

Таким чином, переконуємося, що однією з особливостей творчого процесу є діалектична єдність процесів руйнування старого і створення нового. Для того, щоб створити нове, насамперед потрібно зруйнувати старе, щоб, використовуючи його окремі конструктивні елементи, утворити нову конструкцію (образ, ідею, пристрій, технологію, методику, рішення тощо). Саме цим конструктивний творчий процес відрізняється від простого руйнування, характерною ознакою якого є знищення старих конструкцій, зв'язків тощо і відсутність паралельного творення нових образів, ідей [8].

Узагальнюючи погляди психологів щодо цієї проблеми, відзначаємо, що творчий продукт є результатом взаємодії підсвідомого, свідомого і надсвідомого. Згідно з З. Фрейдом, люди прагнуть до щастя, яке полягає в тому, щоб отримати задоволення, зняти страждання. Отримати задоволення нелегко, оскільки прагненню підсвідомого до задоволення протистоїть

свідомий контроль за засобами його отримання. Це змушує підсвідоме вибирати такі об'єкти задоволення, засоби досягнення яких не будуть суперечити моральним нормам свідомого. Найкраще в такому разі для підсвідомого вибрати творчість [113].

Слід відзначити, що підсвідомість і свідомість не тільки спонукають людину до творчості, а й беруть безпосередню участь у творчому процесі, оскільки творчий процес – це чергування свідомих і підсвідомих зусиль мозку людини. Образ, створений з елементів свідомості, банальний і бідний. Нове робиться з того матеріалу, що знаходиться у підсвідомості, а створене перевіряється свідомістю. З іншого боку, сам процес творення нового не має контролюватись свідомим; контролю можуть підлягати готовий продукт або проміжні його результати.

Іншим доказом взаємодії підсвідомості і свідомості у творчому процесі є той факт, що все без винятку, що людина може дізнатися про процес руху творчої думки в підсвідомості, вона дізнається лише після того, як творча думка перейде з підсвідомого в свідоме. Нами з'ясовано, що сутність і специфіка творчості узагальнено відображається двома головними ознаками: перетворення об'єктів дійсності або їх образів та новизна і оригінальність ідей.

Творча діяльність неможлива без усвідомлення цілей пошуку, активного відтворення раніше засвоєних знань, без прагнення до поповнення браку знань із наявних джерел, до самостійного пошуку, без емоцій і уяви [39]. Творчість починається з інтелектуального голоду, з потреби за будь-яких умов отримати максимум інформації, зрозуміти і вдосконалити. Усвідомлення і незадоволення цих потреб сприяють нагромадженню негативних емоцій, які й зумовлюють подальший пошук. Адже єдиний шлях нейтралізувати негативний емоційний стан – творче розв'язання поставлених проблем [8].

У літературі традиційно виділяють три види творчості – наукова, технічна і мистецька (художня). За цією класифікацією творчість охоплює вузьке коло таких професій як науковець, технік, художник. Особливої уваги

заслуговує класифікація творчості за В. Моляко, яку наведено на рис. 1.1 [2; 22].

Наукова	<ul style="list-style-type: none"> • характеризується діяльністю у певній галузі науки, спирається переважно на теоретичне мислення, яке має свою специфіку відповідно до наукової дисципліни.
Технічна	<ul style="list-style-type: none"> • проявляється у створенні та зміні нових деталей, пристроїв. Різновиди: винахідництво, конструювання, раціоналізація технічних процесів, художнє конструювання приладів, архітектура.
Літературна, образотворча, музична творчість	<ul style="list-style-type: none"> • пов'язані відповідно з отриманням унікальних продуктів мистецтва у кожній з цих галузей (романів, віршів, скульптур, пісень тощо).
Ігрова	<ul style="list-style-type: none"> • реалізується у грі, де необхідні винахідливість, новаторство, оригінальний результат, здогадка, відгадка.
Навчальна	<ul style="list-style-type: none"> • охоплює всі види навчальної діяльності, коли засвоюються нові знання, розв'язуються нові задачі. До навчальної творчості залучаються елементи всіх інших видів.
Військова та управлінська творчість	<ul style="list-style-type: none"> • виявляються у керівництві та управлінні діяльністю колективів та прийняттям рішень. Управлінська творчість спрямована на створення і виконання корисної роботи, а військова – руйнування, знищення, які необхідні для здобуття перемоги над ворогом.
Побутова (домашня)	<ul style="list-style-type: none"> • проявляється у вихованні дітей, організації життя у сім'ї (розподіл бюджету, облаштування квартири, приготування їжі тощо).
Ситуаційна	<ul style="list-style-type: none"> • полягає у розв'язанні задач, що можуть виникнути за межами роботи і сімейного життя. Наприклад, при вирішенні задач, як зорієнтуватись у незнайомому місці, як відреагувати на порушення поведінки одним з перехожих, на раптову аварію тощо.
Комунікативна	<ul style="list-style-type: none"> • охоплює різні види спілкування людей один з одним (ораторське мистецтво, педагогічне спілкування, дотепність)

Рис. 1.1. Види творчості за В. Моляко

Відповідно основні критерії творчості в пізнавальній діяльності особистості – це самостійний (повний або частковий) пошук і перелік можливих варіантів руху до мети та створення в результаті нового продукту (в повному або частковому вигляді). Ступінь повноти самостійності, пошуку і створення нового продукту визначає рівень творчості – низький, середній, високий. Для одного рівня творчості характерне використання наявних знань і розширення сфери їх застосування. На іншому – створюється абсолютно новий підхід, що змінює звичайний погляд на об'єкт або матеріал. Творча особистість бачить результати, які становлять принципову новизну, а нетворча – лише результати, які стосуються досягнення мети (доцільні результати) [19].

У ході дослідження нами з'ясовано, що проблема творчого розвитку особистості далеко не новий предмет дослідження. Вона привертала увагу вчених усіх епох розвитку світової культури. На межі ХХ і ХХІ століть як спеціальна галузь досліджень почала складатися як «наука про творчість» психологія творчості. У цей час досліджується художня, науково-філософська, природознавча і технічна творчість. До середини ХХ століття дослідженню творчості не надавали суттєвого значення, адже суспільство не мало гострої потреби в таких дослідженнях – стихійна поява осіб, які ставали в свій час творцями науки, техніки, мистецтва, масові відкриття і винаходи повністю задовольняли темпи розвитку суспільства. А далі обставини різко змінилися, оскільки наука почала розвиватися швидкими темпами.

Творча особистість, її формування вивчались і досліджувались багатьма вченими, але своєї актуальності ця проблема не втратила і до нашого часу, оскільки її складність не дозволила дослідникам вичерпати цю проблему. У поглядах різних вчених, зокрема педагогів, психологів є розбіжності щодо цієї проблеми.

Найбільш поширені методи вивчення творчості – спостереження, анкетування, бесіда, експеримент. Але, як зазначалося вище, будь-який творчий процес є оригінальним, ступінь якого визначити важко.

Сутність творчості є об'єктом досліджень різних наук, зокрема філософії, психології та педагогіки. Аналіз літературних джерел показав, що першооснови вчення цього явища сягають сивої давнини. Ще Конфуцій сказав: «Марне навчання без думки, небезпечна думка без навчання» [27]. Платон відносив до творчості все, створене людиною: «...Усе, що викликає перехід з небуття у буття – творчість...» [73]. Якщо в античній філософії і педагогіці творчість розуміється як відкриття нового, а новизна присутня в усьому, що створене людиною, то «новизна» за І. Кантом є чимось рідкісним та таємничим [40]. Б. Спіноза пов'язує творчість безпосередньо з діяльністю людини і переконує, що вона є сутнісною характеристикою буття [92]. І. Фіхте визначає творчість як перехід від старої дійсності до нової під дією продуктивної активності творчого «Я». Визначенням і осмисленням сутності творчості займалися також такі філософи як Ф. Шеллінг, Г. Гегель, Л. Фейєрбах та інші [119].

Я. Пономарьов акцентував увагу на найбільшій цінності для творчої особистості побічних результатів діяльності, зокрема новизни. Для нетворчої людини головним є безпосередньо результат досягнення мети [74].

На основі аналізу наявних літературних джерел розглянемо погляди різних дослідників на поняття «творчість». У працях американського психолога Е. Фромма знаходимо таке тлумачення поняття: «Творчість – це здатність дивуватися і пізнавати, уміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, це спрямованість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду» [114].

Узагальнюючи і аналізуючи літературні джерела з проблеми творчості, можна виділити основні напрямки її пояснення. Так, Дж. Гільфорд вважає, що головною особливістю творчості є спроможність знаходити велику кількість

різноманітних ідей з одного джерела інформації [7]. Основними показниками творчого мислення, на його думку, є:

- швидкість – здатність висловлювати максимальну кількість ідей;
- гнучкість – здатність висловлювати широку розмаїтість ідей;
- оригінальність – здатність породжувати нові нестандартні ідеї.

Вищеописаний напрямок дослідження проблеми творчості розглядає її як здібність.

Представники другого напрямку (Дж. Ферсон, Д. Тейлор) розглядають творчість як продукт. Вони виділяють три основні характеристики творчого продукту: кількість, якість і значущість [69]. Більшість дослідників проблеми творчості розуміють, що продукт не може бути головним критерієм творчості. Його головні переваги – наявність оцінки продукту і продуктивності діяльності людини. Нові критерії оцінювання повинні мати максимальну незалежність від суб'єктивних чинників.

Прихильники третього напрямку (Г. Уеллес, К. Кнеллер, Д. Сапп) розглядають творчість, як процес, що складається з п'яти етапів:

- підготовка – свідомий пошук виходу з проблемної ситуації;
- фрустрація – відчуття відсутності рішення;
- інкубація – підсвідома робота над проблемою;
- інсайт – усвідомлення рішення проблеми;
- розробка – перевірка правильності вирішення [37; 88; 71].

Представники четвертого напрямку розглядають творчість як здатність особистості. Його засновник, А. Маслоу говорить про те, що творчий підхід є невід'ємною частиною самоактуалізації особистості, яка прагне повноцінно реалізувати всі можливості, при цьому володіє психологічним здоров'ям і сприймає речі такими, якими вони є [55].

Шкільний учитель із цього різноманіття досліджень проблеми творчості може вибрати те, що йому близьке чи, на його погляд, найефективніше. Або

навпаки може синтезувати всі ці напрямки, чи розвивати свій індивідуальний підхід.

Як показало дослідження, у вітчизняній психолого-педагогічній літературі найбільш цілісну концепцію творчості як психічного процесу запропонував Я. Пономарьов. Він розробив структурно-рівневу модель центральної ланки механізму творчості. Я. Пономарьов запорукою успішності у вирішенні творчих задач визначав «здатність діяти в умі», тобто високим рівнем здатності до внутрішнього планування [74].

За Я. Пономарьовим творчий процес входив до схеми інтелектуальної діяльності таким чином:

- 1 етап – окреслення і усвідомлення проблеми;
- 2 етап – несвідоме вирішення;
- 3 етап – свідомо перевірка вирішення [74].

Узагальнення матеріалів досліджень проблеми творчості і власне творчих особистостей дає змогу нам зробити висновок, що серед основних ознак творчого процесу виділяють його залежність від станів свідомості (несвідомість і мимовільність) та незалежність від зовнішніх ситуативних причин. Для особистості творчого педагога, за переконанням Я. Пономарьова, характерними є оригінальність, ініціативність, висока працездатність, задоволеність від самого процесу праці більше, ніж від її результатів.

Пояснення проблеми творчих здібностей можна узагальнити до таких систем:

1. Відсутність творчих здібностей як окремої категорії. Творча діяльність визначається інтелектуальною обдарованістю особистості у поєднанні з мотиваційними, ціннісними та особистісними рисами (А. Танненбаум, А. Маслоу, А. Олох, Д. Богоявленська та ін.) [5; 19; 55]. Серед головних властивостей творчої особистості виділяють розумову обдарованість, сприйнятливність до проблем, самостійність дій в складних і незнайомих ситуаціях. Концепція Д. Богоявленської об'єднує вищевикладені

риси, характерні для творчої особистості, в одну психічну структуру. Згідно з її поглядами, творчість обумовлена «креативною активністю особистості», що являє собою ситуативну нестимульовану активність, що виявляється у прагненні вийти за межі означеної проблеми [5]. Такий тип обдарованості характерний для всіх митців, незалежно від галузі діяльності: живописців, письменників, винахідників, учителів та ін..

2. Незалежність творчих здібностей від інтелекту (Дж. Гільфорд, К. Тейлор, Г. Грубер, Я. Пономарьов), що передбачає незначний взаємозв'язок між рівнем творчості та інтелектуальних здібностей [11; 19; 74].

Найбільш обґрунтованою є концепцією Е. Торренса – «теорія інтелектуального порогу»: у разі значення коефіцієнта інтелекту нижче 120, інтелект і творчість належать до одного фактору, а за умови перевищення – творчі здібності виокремлюються у незалежну величину. Таким чином не існує творчих особистостей з низьким рівнем інтелекту, проте можуть бути інтелектуальні особи з низьким показником креативності [109].

3. Творчий процес як специфічна форма психічної активності не відокремлюється від інтелектуальних здібностей, тобто вони взаємопов'язані (Г. Айзенк, Д. Векслер, Л. Термен, Р. Стернберг та ін.) [19; 94; 108]. Високий ступінь розвитку творчих здібностей характеризується високим рівнем інтелекту і навпаки.

За Л. Терменом «інтелект не лише перешкода, але й необхідна умова досягнення успіху в демократичному суспільстві. Однак високий і надвисокий рівень інтелекту не гарантують творчих досягнень. Можна бути інтелектуалом і не стати творцем» [19; 108].

4. Тобто, відсутність чітко визначеного зв'язку між творчістю та інтелектуальними рівнем, що стало підґрунтям для особистісно-мотиваційного (психометричної) системи. Згідно неї специфічних творчих здібностей не існує, а творчу особистість визначає наявність певної мотивації та психічних властивостей.

Відповідно до аналізу літературних джерел поняття «творчість» у психолого-педагогічному контексті було визначено на початку 50-х років ХХ ст. Ініціатором досліджень творчих здібностей став Дж. Гільфорд, перебуваючи на посаді президента Американської психолого-педагогічної асоціації. З цією метою організовано декілька лабораторій і інститутів, активізувалися публікації наукових праць, але лише 0,5 % їх кількості відносилися до проблеми творчості. Це зумовлювалось відсутністю чіткого визначення власне поняття творчих здібностей та методик з її діагностування.

Докорінні зміни у дослідженнях творчості почалися на початку 60-х років ХХ ст. і наразі залишаються актуальними. У 60-70-ті роки ХХ ст. проведено чисельні психолого-педагогічні дослідження, що дало змогу накопичити великий об'єм матеріалу щодо проблеми творчості, творчих здібностей, творчого розвитку на різних етапах формування особистості. У 80-ті роки продовжилось використання отриманих знань в практичній діяльності для стимулювання й розвитку творчих здібностей, вдосконалення змісту, засобів і методів навчання.

Головними організаторами комплексного вивчення творчості були Дж. Гільфорд і Е. Торренс. Відповідно до аналізу літературних джерел концепція креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності набула популярності після виходу в світ робіт Дж. Гільфорда [11]. Основою цієї теорії стала його модель структури інтелекту. Дж. Гільфорд чітко вирізняв два типи мислення: конвергентне і дивергентне. Конвергентні розумові операції активізуються тоді, коли під час вирішення задач використовуються вже відомі варіанти вирішення, а дивергентні – на початковому етапі виявлення проблеми і не існує завчасно відомого варіанту розв'язання.

Схематично Дж. Гільфорд відображував дивергентне мислення таким чином: розумовий пошук відштовхується від однієї наявної проблеми, а відбувається мов у різних напрямках пошукового простору. Іншими словами це мислення «біля проблеми» (периферичне). Конвергентне мислення

узгоджує всі складові елементи пошукового простору, що відносяться до проблеми, в єдину вірну їх композицію [11]. Основні параметри творчості за Дж. Гільфордом такі:

- 1) здатність виявляти та ставити проблему;
- 2) оригінальність – здатність до нестандартних відповідей на подразники;
- 3) гнучкість – продукування різних ідей;
- 4) генерування значної кількості ідей;
- 5) спроможність покращити об'єкт, вносячи нові деталі;
- 6) здатність розв'язувати поставлену проблему (здатність аналізувати та синтезувати).

На основі проведеного аналізу літературних джерел ми визначили, що однією з останніх концепцій творчості є «теорія інвестування», авторами якої є Р. Стернберг і Д. Лаверт [19; 94]. Відповідно до неї творчі особистості здатні «купувати ідеї за низькою ціною і продавати за високою». В їх розумінні «купувати за низькою ціною» – означає розробка незнаних, непопулярних або непоширених ідей. Метою роботи є оцінювання потенціалу їхнього поширення і ймовірного попиту на них. Творча особистість незважаючи на перепони середовища у вигляді несприйняття та нерозуміння, відстоює створені ідеї та «продає їх за високою ціною». Після успішного досягнення цілі вона починає займатися поширенням іншої нової або малопопулярної ідеї [19]. За Р. Стернбергом на заваді реалізації творчого потенціалу особистості можуть стати такі чинники: завчасне висловлення ідеї або занадто довге зволікання щодо оприлюднення, що зумовлює втрату нею актуальності.

Творчі прояви Р. Стернберг визначав шістьма основними факторами:

- 1) інтелектом як здібністю;
- 2) знаннями;
- 3) стилем мислення;
- 4) індивідуальними рисами;

- 5) мотивацією;
- 6) зовнішнім середовищем [94].

Таким чином, основною творчості на думку Р. Стернберга вважаються інтелектуальні здібності. Найбільш важливими інтелектуальними здібностями для творчої діяльності визначаються: 1) синтетична – новий погляд на проблему, перехід за межі повсякденних шаблонів; 2) аналітична – виокремлення ідей, доцільних для майбутнього розвитку; 3) практичні – характеризуються вмінням запевняти інших щодо цінності ідеї. У випадку, коли особистість має надмірно розвинуту аналітичну спроможність порівняно двома іншими, то вона виступає не творцем, а чудовим критиком. Синтетична здібність без аналітичної практики, генерує низку нових ідей, але вони виявляються недоцільними і не доведеними під час експериментальних досліджень. Практичні здібності без залучення інших інтелектуальних здібностей можуть призвести до поширення неякісних ідей внаслідок яскравого представлення їх перед аудиторією [94].

Вплив накопичених знань за Р. Стернбергом може мати як позитивний, так і негативний результат. Вихід за межі можливостей і прояв творчості не здійснений без уявлення про ці межі. Водночас сталі, занадто стійкі знання, можуть звужувати кругозір творця, позбавляючи його можливості нового бачення проблеми [19].

Творча активність можлива за умови незалежності мислення від стереотипних поглядів і зовнішнього впливу оточуючого середовища. Творча особистість здатна до самостійного виявлення проблеми та автономного його розв'язання.

На думку Р. Стернберга творчість характеризується здатністю приймати ризиковані рішення, долати перешкоди, відстоювати свою думку і доводити її доцільність, високою внутрішньою мотивацією, толерантністю до невизначеності [94].

На нашу думку, слід також приділити увагу поглядам українських педагогів, видатних постатей нашої країни щодо досліджуваної проблеми.

Питання творчості та розвитку дітей розглядається в працях з педагогіки Б. Грінченка, зокрема: «Народні вчителі і вкраїнська школа», «Якої нам треба школи?», «Яка тепер народна школа на Україні» та ін. Провідні українські педагоги тих часів ставили завдання: обов'язкове забезпечення шкіл підручниками. До цієї справи залучився Б. Грінченко, створивши буквар і читанку. Під час їх укладання він поставив собі за основу «давати цілком зрозумілий матеріал дітям, йдучи од легшого до важчого, і цікавий за змістом» [17]. Як фольклорист Б. Грінченко широко впроваджував з виховною метою до навчального процесу малі форми української усної народної творчості (прислів'я, приказки та загадки). Вони не тільки є засобом навчання школярів вмінню читати, а й сприяють формуванню моральних уявлень, розвитку логічного та образного мислення та творчих здібностей. Сьогодні, як і століття тому, духовний розвиток людей, розвиток їх творчих здібностей є першочерговими завданнями сучасних педагогів.

Про основні засади шкільного життя в майбутній школі писала С. Русова. У своїй роботі «Нова школа» вона зазначала, що у новій, справді народній школі дитина має розвиватися творчо з урахуванням її індивідуальних особливостей на засадах національного виховання [17]. Вона наголошувала, що не існує дітей з однаковими здібностями, почуттями та думками, тому до кожного школяра необхідно знайти індивідуальний підхід.

За результатами дослідження, проблема розвитку творчого потенціалу учнів завжди хвилювала таких педагогів-практиків, як А. Макаренко, В. Сухомлинський. Ці прогресивні педагоги вважали, що правильно організований освітній процес у школі сприяє формуванню в учнів творчого ставлення до навчання, розвитку їх пізнавального інтересу. Завдання школи вони вбачали у вільному розвитку учнів, їх самостійності, активності, у

творчому ставленні до застосування знань. Вчитель може впливати на процес формування мислення учня, цілеспрямовано активізувати його творчість.

В. Сухомлинський писав, що у новому суспільстві людина буде настільки закохана в свою справу, що «присвятить їй всі свої творчі сили». Своєчасно знайти, виховати і розвинути паростки здібностей у наших вихованців, «своєчасно розпізнати у кожному його покликання – ось, що зараз головне в учбово-виховній роботі» [103]. В. Сухомлинський звертає увагу на те, що у школі не повинно бути ні одного учня, у якого відсутнє захоплення, цікавість до будь-якого предмету. Вчителі повинні виховувати учня так, щоб з перших днів перебування у школі він чимось цікавився, «розвивав свої творчі здібності, щоб у нього сформувалось певне життєве захоплення». За словами В. Сухомлинського «немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі... Радість творчої праці, повнота життя завдяки творчості – до цього прагне кожна культурна, освічена людина» [106].

А. Макаренко у свій час обґрунтував доцільність прогнозування ризику у виховній роботі. Якщо педагог не довіряє творчим силам дитини, робить виховний процес безконфліктним, він ризикує виховати людей безвільних і безвідповідальних. А. Макаренко заявляє, що «неможна загартувати людину, якщо не ставити перед ним важких задач» [53].

Отже, проблема творчості, творчої особистості та творчих здібностей привертала увагу багатьох вчених і стала предметом їхніх ґрунтовних досліджень. У психолого-педагогічному аспекті творчість розуміють як процес створення, відкриття чогось нового, раніше невідомого для даного конкретного суб'єкта. Центром творчості, його основою безперечно є особистість, без якої вона взагалі неможлива.

1.2. Психолого-педагогічні основи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки

До змісту підготовки вчителів початкових класів до творчої педагогічної діяльності належить: теоретичний аспект, який включає знання базових понять педагогічної творчості, її ознаками і складовими методологічний аспект щодо стадій і рівнів розвитку творчої особистості та застосування педагогічних технологій для формування творчості вчителя початкових класів.

Сучасне реформування системи освіти висуває низку вимог щодо підготовки творчої особистості вчителя, яка має високу спрямованість на педагогічну діяльність, бажання самореалізації, професійні якості, творчі уміння, що сприяють досягненню успішності у професійній діяльності. Саме педагогічна майстерність учителя у поєднанні з педагогічною компетентністю та власною творчою обдарованістю визначають ефективність формування ним творчої особистості учня. Творчість у педагогічній діяльності вимагає від учителя:

- здатності до модифікації, комбінування змісту навчального матеріалу у нестандартному напрямі;
- готовності до розроблення оригінальних підходів до планування освітнього процесу з учнями у навчальній та позаурочній виховній діяльності;
- володіння методами, прийомами, нестандартними формами організації творчої навчальної та позаурочної виховної діяльності учнів;
- готовності до педагогічного експериментування – до пошуку шляхів удосконалення освітнього процесу з метою розвитку творчого потенціалу учнів та ін. [85].

На нашу думку, заклади вищої освіти мають визначати пріоритетним завданням формування творчої особистості майбутнього педагога, здатного не

лише застосовувати фахові знання, але і вміти їх творчо використовувати в професійній діяльності.

Сучасна система освіти повинна не просто забезпечувати пасивне нагромадження інформації на основі підвищення інтелектуальних можливостей студентів – вона має практично їх спрямовувати, керувати діяльністю, навчаючи процесу самостійного навчання і розвитку, розширювати їх інноваційний і творчий потенціал. Успішне вирішення цього питання може забезпечити розумне поєднання традиційних та інноваційних засобів і технологій навчання [97].

Реалізація творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи потребує створення оптимальних педагогічних умов педагогічного процесу. Серед педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін викладачі виділяють такі [48]:

- створення творчого педагогічного середовища, або «позитивного емоційного мікроклімату»;
- активізація спонукальних мотивів до творчої діяльності;
- використання форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють розвитку творчих здібностей студентів («переважання діалогічних методів», «використання інтерактивних технологій», «використання ІКТ», «використання творчих проєктів»);
- переважання творчих, науково-дослідних завдань;
- творча спрямованість викладача та його творчий саморозвиток («тільки творчий викладач може створити умови для розвитку творчих здібностей студентів»);
- об’єктивне оцінювання досягнень студента.

Таким чином, у професійній психолого-педагогічній готовності майбутніх учителів початкової школи до творчої педагогічної діяльності можна виділити 3 складові:

- психологічну готовність – особистісна зорієнтованість, усвідомлення потреби творчої педагогічної діяльності на основі сформованості мотивів та особистісних якостей та бажання втілювати власні творчі проекти, методики та проводити експериментальну роботу;
- теоретичну підготовку – достатній рівень дисципліни, уявлень про творчість та основи її розвитку, засвоєння досвіду (умінь та навичок), доцільних нетрадиційних форм, методів і технологій роботи, які забезпечують розвиток творчих здібностей;
- практичну підготовку – уміння творчо застосовувати засвоєні та самостійно створені інновації для розвитку творчих здібностей.

Передумовою творчої діяльності є творча спрямованість особистості майбутнього вчителя. Джерелом творчої активності студентів є, перш за все, зацікавленість у процесі та результатах своєї праці, що має забезпечувати наявність пізнавальної мотивації, усвідомлення необхідності набуття знань, що веде до перебудови психологічних когнітивних процесів. Формування високої методологічної культури мислення, усвідомлення громадського та особистого сенсу творчої діяльності, утвердження самоцінності кожної людини, потреби до самостійного набуття знань створює сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу особистості майбутніх педагогів [42].

Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів в процесі фахової підготовки перш за все відбувається в результаті їхньої навчальної діяльності: безпосередньо під час навчання, проходження практик та під час самоосвіти.

Розвитку творчого мислення і уяви сприяють лекції, під час яких студентам пропонують завдання проблемного характеру з елементами дослідницько-пошукової роботи. Студенти стають активними учасниками дискусій, де вони розкривають свій творчий потенціал, розвивають критичне мислення, творчу уяву та мовлення. Для оптимального розвитку творчих здібностей викладачі залучають студентів до підготовки і проведення різних

типів нестандартних уроків: уроків-вікторин, уроків-ігор, уроків-мандрівок, уроків-казок та ін.

Творчий потенціал студентів розкривається під час підготовки до проведення уроків протягом проходження педагогічної практики. Практика забезпечує реалізацію студентами набутих знань, самопізнання, саморозвиток, самооцінку під час професійної діяльності. Вони проявляють творчий підхід до оформлення звітної документації.

Тому у процесі підготовки фахівців слід звертати увагу на формування в студентів різноманітних, ґрунтовних і міцних систем знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності студентів, на розвиток стійких творчих інтересів, спрямованості до творчого пошуку, наполегливості під час виконання творчих завдань [42].

Зміст теоретичної підготовки для успішного становлення майбутнього педагога-професіонала має забезпечити опанування ним системою знань [101] щодо:

- професійної діяльності, фундаментальних і предметних дисциплін;
- професійних умінь і навичок творчої діяльності;
- педагогічно-професійних форм, методів і засобів інноваційних технологій навчання у поєднанні з традиційними освітніми технологіями.

Під час освітнього процесу важливою умовою формування творчої особистості майбутнього вчителя є переважання творчо-продуктивної діяльності над репродуктивною [46]. Також велика увага має приділятися самостійній роботі студентів. Вона вимагає глибокого занурення у суть досліджуваного об'єкта, виявлення нових в'язків, створення нового інформаційного продукту. Готовність до самостійної пошукової діяльності забезпечує безперервний педагогічний розвиток та самовдосконалення. У процесі самостійного творчого розгляду проблеми або проблемних задач відбувається активізація мислення студентів, засвоєння знань і умінь, відбувається оволодіння досвідом самостійної діяльності та творче її

представлення [42]. Досить цікавою формою самостійної роботи, яка сприяє розвитку творчого потенціалу, є науково-дослідна робота студентів.

Зміст навчальних програм з педагогічних дисциплін й методика їхнього викладання потребує постійного оновлення та збагачення на основі нестандартного, пошукового та інноваційного підходу до організації та здійснення освітнього процесу. Змістовні компоненти й форми педагогічної творчості мають будуватися на основі взаємодії студентів і викладачів [42; 96; 97].

На основі здійсненого аналізу літературних джерел ми визначили значення прогнозування в творчості. Репродуктивна інформація – матеріал, який засвоюється студентами в готовому вигляді. Прогнозована інформація – теоретичний матеріал, який відтворюється на основі випереджаючого його надходження. Студент конструє знання і шляхи їхнього засвоєння в своїй свідомості, а потім, виявивши і сформувавши їх, порівнює правильність з еталонними. Прогноз завжди допускає можливість неузгодження отриманого результату з бажаним, оскільки здійснюється шляхом перебору деякої кількості неправильних варіантів. В основі репродуктивної діяльності лежить лише один варіант, чітке виконання якого завжди призведе до потрібного результату. Це одна з принципових відмінностей творчої діяльності від нетворчої. Прогнозований матеріал представляється у прихованому вигляді, і його необхідно відтворити на основі пошуку і перебору найбільш ймовірних варіантів в межах заданих орієнтирів.

Прогнозування, на якому базується творча пізнавальна діяльність, опирається на закони логіки. На вихідних етапах навчання прогнозується мінімальна частина знань; рівень творчості в цьому випадку елементарний. Поступово з надбанням учнями досвіду творчої діяльності прогнозована сума знань збільшується. Відповідно зростають і рівні творчої пізнавальної діяльності.

Зазначимо, що не вся інформація піддається прогнозуванню. Це терміни, назви, хронологія, різноманітні факти, цифровий і документальний матеріал та ін. Піддається прогнозуванню тільки та інформація, яка може бути упорядкована на основі логічних умовиводів і відображає зв'язки і відношення між явищами і процесами, способи, прийоми їх виявлення. Наприклад:

- знаючи наслідки, можна вийти на їх причини, і навпаки;
- знаючи шлях руху думки за даним об'єктом, можна вийти на рух думки щодо іншого, подібного до нього об'єкту;
- від загального можна вийти на розуміння і пояснення часткового, від часткового до загального, на основі базового поняття можна вийти на формування багатьох, які базуються на ньому; на основі загальної закономірності можна виявити конкретні, і навпаки.

На наш погляд, творчі здібності необхідно розвивати на основі поєднання репродукування і прогнозування. Останнім часом в методичній літературі активно пропагується впровадження пошукового методу, проблемних завдань, ситуацій і взагалі проблемного навчання. Але його реалізація досить складна. Засвоєння студентами теоретичного матеріалу має відбуватися на основі оптимального співвідношення репродукування і прогнозування. І при цьому кожен зможе ефективно засвоювати інформацію на основі лише доступного, дібраного для нього рівня складності. Реалізувати це з досить важко, тут вже йдеться мова про особистісно-орієнтоване навчання.

Виділяють 3 основних способи репродуктивного засвоєння знань [39]:

- шляхом осмисленого, дослівного або недослівного заучування, шляхом багаторазових повторень;
- заучування шляхом багаторазового застосування учбового матеріалу на практиці;

- заучування і запам'ятовування матеріалу шляхом переробки і перекодування його в узагальнені і абстрактні форми (наближується до творчого способу засвоєння репродуктивних знань).

Зазначимо, основні закономірності відношення репродуктивної і творчої пізнавальної діяльності:

- співвідносяться між собою як дві самостійні ланки одного цілого, причому репродуктивне пізнання виступає як підготовча ланка, а творче – як основне;
- як ціле з елементами в кожній ланці: в першій ланці в якості цілого виступає репродукція, а в якості його елемента – творчість; в другому – навпаки;
- обидва відносяться діалектично динамічно, зі взаємним переходом один в одного [39].

Межа між репродукцією і творчістю є умовною і рухомою, проявляється по-різному в різній діяльності, залежно від людини.

Аналіз літературних джерел свідчить, що творчість починається з постановки проблеми. Такі завдання виникають там, де виявляються протиріччя між старими знаннями, попереднім досвідом і новими вимогами і обставинами. В цьому випадку людина має вирішити завдання, але відомі їй схеми вирішення не допомагають. Таким чином виникає проблемна ситуація, вихід з якої – створення нової стратегії діяльності (творче вирішення). Творча діяльність включає в себе як відомі способи розумової діяльності, так і нові системи дій. У процесі творчої діяльності людина відкриває нове як шляхом логічних роздумів, так й інтуїтивно.

Таким чином, на основі узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження визначено завдання формування творчої особистості. Для успішної творчої діяльності майбутнього вчителя необхідно сформувані найважливішим є: формування системного, діалектичного, дивергентного, пошуково-проблемного мислення (здатність припускати існування кількох правильних відповідей на одне запитання і продукувати оригінальні творчі

ідеї), вміння робити висновки, інтегрувати й синтезувати інформацію, аналізувати ситуації, передбачати наслідки та приймати нестандартні рішення, вибудовувати гіпотези, застосовувати нові ідеї та методи розв'язання задач на практиці, створювати проблемні, нестандартні навчально-виховні ситуації і знаходити шляхи їх вирішення, уміти встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; стимулюванні до генерації нових, оригінальних ідей; звільнення від стереотипів, шаблонів мислення: розвитку творчої уяви, фантазії; винахідницької кмітливості, інтуїції.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретичних основ проблеми розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи під час вивчення педагогічних дисциплін дав змогу зробити такі висновки.

Проблема творчого розвитку особистості досліджується протягом всього періоду розвитку людської цивілізації. Творчість є об'єктом досліджень учених різних галузей наук, зокрема філософії, педагогіки та психології. Творчість у психолого-педагогічній площині пояснюють як свідому, цілеспрямовану, активну діяльність людини, метою якої є пізнання й перетворення дійсності, створення оригінальних, нових об'єктів, які ніколи до цього не існували, для вдосконалення матеріального та духовного соціального життя. Творчість – це самостійний мисленнєвий пошук та розв'язування певної проблеми, коли готові розв'язки відсутні. Основою творчості, без якої вона взагалі не може існувати, є особистість. Питання творчої особистості досить ґрунтовно досліджене. Розроблено різноманітні підходи й концепції щодо пояснення творчої особистості та особливостей її формування і розвитку.

Творчість у педагогічній діяльності вимагає від учителя внесення змін до змісту навчального матеріалу, готовності до розроблення оригінальних підходів щодо планування освітнього процесу з учнями, володіння методами, прийомами, нестандартними формами організації творчої діяльності. Також учитель повинен бути готовим до педагогічного експериментування – пошуку шляхів удосконалення освітнього процесу з метою розвитку творчого потенціалу школярів.

На нашу думку, заклади вищої освіти мають визначати пріоритетним завданням формування творчої особистості майбутнього педагога початкової школи, здатного не лише застосовувати фахові знання, але й уміти їх творчо використовувати в професійній діяльності.

РОЗДІЛ 2.

СТАН РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Аналіз навчально-методичного забезпечення розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи

У діючих нормативних документах, які регулюють освітній процес в Україні, передбачено значні можливості для розкриття творчого потенціалу сучасного педагога. Так, Законом України «Про освіту» (розділ 6 статті 54) передбачено, що вчителі мають право на академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі; педагогічну ініціативу; розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання; індивідуальну освітню (наукову, творчу, мистецьку та іншу) діяльність за межами закладу освіти [25].

У професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» передбачено володіння вчителем комплексом трудових функцій, спрямованих на формування творчої особистості учня:

- створення здоров'язберезувального освітнього середовища, зорієнтованого на особистісний, творчий і духовний розвиток учнів;
- участь у роботі творчих груп, методичних об'єднань учителів початкових класів;
- керування роботою творчих груп, методичних об'єднань, школи молодого вчителя тощо [77].

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що одним із завдань початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей,

компетентностей, зокрема творчості та допитливості [18]. Досягнути цього може вмотивований учитель, який постійно самовдосконалюється і має свободу творчості.

В освітньо-професійній програмі «Початкова освіта та інформатика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка підкреслено значення збереження вчителем цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища на основі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей [68].

У результаті аналізу освітньо-професійної програми «Початкова освіта та інформатика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка було встановлено, що навчальні дисципліни, вивчення яких передбачено нею, мають значний потенціал для творчого розвитку особистості майбутнього педагога.

Зокрема в досліджуваному аспекті доцільно використовувати запропоновані у вище згаданій програмі такі форми організації освітнього процесу й методи навчання в ЗВО:

- лекції, що включають проблемні питання, «круглі столи», диспути, бінарні, із заздалегідь запланованими помилками;
- семінарські та практичні заняття в малих академічних групах;
- індивідуальні заняття;
- навчальні екскурсії;
- наукові конференції;
- самостійна робота та практичні заняття з використанням підручників, конспектів та електронних WEB-1.0 та WEB-2.0 ресурсів;
- підготовка курсових робіт;

– керівництво науковими проблемними групами, науковими гуртками та дискусійними клубами тощо [68].

Варто зазначити, що ці форми й методи можна використовувати під час вивчення всіх навчальних дисциплін. Однак у аспекті нашого дослідження зосереджено увагу на особливостях їх використання під час викладання педагогічних навчальних дисциплін.

Також було проаналізовано зміст програм педагогічних навчальних дисциплін, передбачених програмою підготовки бакалавра початкової освіти [68], використовувані форми й методи у аспекті творчого розвитку майбутніх учителів початкової школи.

У межах навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» під час вивчення теми «Основні риси та функції сучасного вчителя початкових класів наголошується на творчому характері професійно-педагогічної діяльності педагога. Також студенти розглядають тему «Педагогічний досвід і творчість учителя» з метою вдосконалення творчої особистості майбутнього вчителя, ознайомлення з творчими педагогічними технологіями. У межах зазначеної дисципліни опрацьовуються такі питання:

- педагогічна творчість, її ознаки, складові;
- наука і мистецтво у педагогічній праці вчителя;
- роль кращих зразків педагогічної діяльності у професійному становленні учителів початкової школи;
- творчість вчителя у розв’язанні психолого-педагогічних задач;
- використання педагогічних технологій як творчість вчителя [38].

Завдання для самостійної роботи студентів з цієї навчальної дисципліни мають здебільшого творчий характер. Це спонукає майбутніх учителів до застосування творчого підходу під час їх виконання. Прикладами таких завдань є: розробки сценарію свята; вигадкування назв команд та їхніх девізів; проведення відео-інтерв’ю з учителями на тему «Що є найважливішим у Вашій професії» та зі студентами старших курсів на тему «Що Вас приваблює

у професії вчителя»; творчо-пошукові завдання щодо порівняння особливостей педагогічної діяльності вчителів різних шкіл.

Також студентам пропонуються такі індивідуальні навчально-дослідні та творчі завдання:

- розробити проект сайту для вчителя, вигадати його назву;
- розробити проект «Школа майбутнього»;
- створити картотеку висловів про вчителя (користуючись друкованими та електронними книгами);
- створити словничок гуманної педагогіки (вислови гуманного педагога);
- дібрати додаткову літературу до теми «Педагогічне спілкування»;
- створити форум, за допомогою якого дослідити ставлення молоді до професії вчителя;
- скласти власне педагогічне кредо;
- створити колекцію афоризмів і висловлювань видатних людей про виховання, вплив вихователя на вихованця;
- написати лист майбутньому учневі;
- створити програму творчого самовдосконалення вчителя;
- розробити десять порад для батьків з розвитку молодших школярів;
- охарактеризувати основні шляхи формування в учнів інтересу до знань, стимулювання ініціативи та творчої активності учнів;
- створити презентацію у Power Point «Сучасний ідеальний учитель» та розмістити на сайті університету;
- написати педагогічне есе на вільну тему, використовуючи вислови відомих педагогів [38].

Програмою навчальної дисципліни «Теорія та методика виховання» в межах вивчення теми «Виховання як суспільно-історичний феномен», студентам пропонуються творчі завдання: скласти список власних афоризмів, у яких відображено «еталонні» для вчителя якості; запропонувати власні метафори, які б якнайточніше відображали: а) роль особистості вчителя у

вихованні особистості учня; б) значення авторитету вчителя у вихованні; в) вплив учителя, який дозволяє собі підвищення тону голосу у вихованні на особистість учня [75].

Під час вивчення теми «Мета і зміст виховання» студентам пропонується завдання підготувати есе, темою якого є цитата Я. Корчака: «Реформувати світ – це означає реформувати виховання», а також проаналізувати збірник творів усної народної творчості (казок, прислів'їв і приказок, пісень) і визначити особистісні якості, яким український народ надавав переваги, а які засуджував [75].

Також студентам впродовж вивчення навчальної дисципліни «Теорія та методика виховання» пропонуються великий обсяг творчих завдань з різних тем [75]:

- сформулювати педагогічні рекомендації щодо оптимальної реакції вчителя початкових класів, актуальні у кожній із наведених ситуацій деструктивної поведінки молодших школярів і оформити їх у формі буклета (тема «Загальні методи виховання»);
- розробити питання для етичної бесіди, яку можна провести у процесі обговорення запропонованих уявних виховних ситуацій, які використовував для своїх учнів у педагогічній практиці Т. Лубенець (тема «Загальні методи виховання»);
- складіть список індивідуальних доручень (не менше 10) для дітей молодшого шкільного віку (однакову кількість для учнів 1-2 класів і 3-4 класів) (тема «Загальні методи виховання»);
- запропонуйте вербальні формули, навіювання яких учням сприятиме реалізації таких педагогічних цілей: а) згуртованості їхнього колективу; б) відповідальності особистості за свої дії; в) наполегливості у досягненні цілей, віри в їхню успішну реалізацію; г) дисциплінованості учня (тема «Загальні методи виховання»);

- розробити план проведення виховного заходу (мета, форма проведення, обладнання, методи і прийоми виховання, детальний план) на одну із запропонованих тем (визначити відповідну вікову категорію учнів) і підготуватися до його презентативного проведення зі студентами своєї академічної групи. Тематика заходів: «Обираємо: ігри комп'ютерні чи рухливі?», «Мистецтво дарування подарунків», «Пригощайтесь: це смак української культури», «Що посієш, те й пожнеш», «Суперечку доцільніше вирішити кулаками чи словами?», «Пам'ятай героїв», «Мої досягнення», «Чужого горя не буває», «Мистецькими стежками рідного краю» (тема «Форми організації процесу виховання»);
- розробити програму тижневої виховної акції для учнів початкової ланки, спрямованої на єднання, взаємопідтримку, дружбу, товариськість: запропонуйте назву, продумати мотиваційне наповнення, детально охарактеризувати заплановані щоденні заходи (тема «Форми організації процесу виховання»);
- здійснити аналіз оповідань В. Сухомлинського з книги «Хрестоматія з етики» (не менше п'яти творів за власним вибором), визначити їхній потенціал для морального виховання. За одним із них підготувати етичну бесіду (тема «Моральне виховання молодших школярів»);
- уявити себе художником-ілюстратором і зобразити сюжетні ситуації з побуту молодших школярів, які можуть слугувати унаочненням етичних бесід для першокласників. Описати (вербально) зображення, створені студентами (тема «Моральне виховання молодших школярів»);
- розробити виховну бесіду на тему «Сімейні та календарні свята в Україні». Запропонувати інші методи і форми роботи, присвячені цій темі, які доцільно було б застосовувати в початкових класах (тема «Національно-патріотичне виховання молодших школярів»);

- запропонувати конкретні ідеї для проведення свята «Козацькі змагання» в початковій школі (тема «Національно-патріотичне виховання молодших школярів»);
- розробити виховний проект для молодших школярів на тему «Що я сьогодні можу зробити (роблю) для своєї нації, держави?» Запропонувати вектори громадянської активності, доступні молодшим школярам (тема «Національно-патріотичне виховання молодших школярів»);
- розробити «Кодекс вправ лицарської поведінки» і «Заповіді дівочої шляхетності» для молодших школярів (тема «Трудове, фізичне, естетичне, екологічне, економічне, гендерне виховання учнів початкових класів»);
- придумати казку виховного змісту на кожен змістовий напрям виховання для дітей молодшого шкільного віку (тема «Трудове, фізичне, естетичне, екологічне, економічне, гендерне виховання учнів початкових класів»);
- розробити тести, які б сприяли виявленню ціннісного ставлення молодших школярів: а) до природи; б) праці; в) власного здоров'я (тема «Трудове, фізичне, естетичне, екологічне, економічне, гендерне виховання учнів початкових класів»);
- продумати і запропонувати аргументи для ефективного переконання молодших школярів у необхідності дотримання таких правил поведінки і ціннісних орієнтацій: 1) людина повинна багато працювати; 2) кожен має займатися спортом і вести здоровий спосіб життя; 3) дівчатка повинні шанувати хлопчиків, а хлопчики – з повагою ставитися до дівчаток; 4) шкільне майно необхідно берегти; 5) не слід поспішати купувати те, що хочеться; 6) людина повинна піклуватися про природу; 7) не можна смітити на вулиці; 8) слід дбати про чистоту і охайність зовнішнього вигляду; 9) національну культуру слід берегти і популяризувати; 10) кожен член українського суспільства повинен займати активну громадянську позицію; 11) важливо бути відповідальною людиною; 12) пунктуальність і організованість – необхідні в житті особистісні якості (тема «Трудове,

- фізичне, естетичне, екологічне, економічне, гендерне виховання учнів початкових класів»);
- дібрати методики вивчення мікроклімату в колективі молодших школярів, використовуючи джерела, рекомендовані до заняття (тема «Формування особистості молодшого школяра у процесі роботи педагога з учнівським колективом»);
  - запропонуйте виховні ситуації в результаті переконування дитини, в яких доцільною підсумковою фразою, адресованою їй, буде така 1) «Отже, тепер ти зрозумів – люди важливіші, ніж речі»; 2) «Тому з людьми слід поводитися так, як би ти хотів, щоб вони поводитися з тобою» (тема «Зміст і організація педагогічної взаємодії класовода з батьками вихованця»);
  - розробити психолого-педагогічні рольові ситуації, доцільні для проведення на батьківських зборах з метою глибшого усвідомлення батьками вихованців правильного вектора педагогічної поведінки у сім'ї (тема «Зміст і організація педагогічної взаємодії класовода з батьками вихованця»);
  - створити відеоблог педагогічного консультування для батьків своїх майбутніх вихованців (тема «Зміст і організація педагогічної взаємодії класовода з батьками вихованця»);
  - розробити портфоліо молодшого школяра, яке б сприяло його самовихованню (тема «Самовиховання особистості»);
  - запропонувати не менше п'яти варіантів назв таборового загону дітей 6-7 або 8-9 років, відповідних їм гасел, символів, промовок (тема «Виховна робота в літніх оздоровчих таборах»);
  - скласти закони взаємостосунків вихованців у таборі (не менше десяти) (тема «Виховна робота в літніх оздоровчих таборах»);
  - запропонувати нетрадиційні прийоми об'єднання дітей у команди (тема «Виховна робота в літніх оздоровчих таборах»);
  - запропонувати перелік колективних творчих справ (до десяти) для вихованців загону (тема «Виховна робота в літніх оздоровчих таборах»).

Наразі у межах реалізації Концепції НУШ не передбачено відведення окремих годин для проведення виховної роботи. Виховання має наскрізний характер і пронизує всі ланки освітнього процесу [64]. Воно здійснюється шляхом:

- наповнення змісту навчальних предметів ціннісними складовими (визначені здоров'язберезувальні навички і уміння, гідні поведінкові дії, стимулювання учнів до дотримання здорового способу життя, залучення до вирішування конкретних життєвих і навчальних ситуацій; виховання свідомого, активного, відповідального громадянина демократичної держави);
- партнерство між учителем та учнями на уроках та в позаурочний час;
- переважання демократичного стилю спілкування вчителя з учнями;
- забезпечення умов для реалізації творчого потенціалу та розвитку творчих здібностей школярів (залучення до проектної і командної робіт під керівництвом учителя, під час якої учні проводять пошукову роботу) [58].

У межах навчальної дисципліни «Основи педагогічних досліджень» студенти також виконують завдання, які, на наш погляд, сприяють розвитку їхніх творчих здібностей. Зокрема такі:

- розробити анкету для учнів початкової школи (тема – за вибором студента),
- розробити методичку констатувального та формувального етапів експериментального дослідження (тема – за вибором студента);
- написати творчу роботу «Значення науково-педагогічних досліджень у роботі вчителя початкової школи» та ін. [49].

Також студентам пропонують написати наукову статтю / тези доповіді на науковій конференції з актуальних проблем початкової освіти (за бажанням).

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Педагогічні технології в початковій школі» студенти ознайомлюються з різноманітними педагогічними технологіями, особливостями їх використання в початковій школі [50].

Також в межах цього курсу студенти виконують такі творчі завдання:

- дібрати / розробити 4-5 тем навчальних проєктів для учнів початкової школи, розробити етапи його проведення (навчальний предмет і тема уроку – за вибором студента);
- проаналізувати позитивні та негативні аспекти технологій рівневої диференціації і диференціації за інтересами дітей;
- розробити диференційовані завдання до уроку (навчальний предмет і тема уроку – за вибором студента);
- створити пост для розміщення в соціальній мережі про альтернативну школу (робота в групах / індивідуальне завдання);
- вигадати девіз (або слоган) певної технології (робота в групах);
- підготувати доповіді вчителя Вальдорфської школи (школи М. Монтесорі, Саммерхілл або ін.) на батьківські збори / педагогічну раду (робота в групах / індивідуальне завдання);
- написати творчу роботу «Забезпечення якості знань учнів у технологіях вільної освіти» та ін.

Крім того, майже на кожному практичному занятті студенти склали опорні схеми до окремих питань та представляли їх студентам групи.

Викладачі пропонують організувати модульний контроль у формі конференції. Студенти готують презентації і виступають з доповідями перед аудиторією. Ще одним різновидом форми проведення модульного контролю на зразок вікторини.

Таким чином, значний об'єм роботи в напрямку оновлення підготовки майбутніх учителів початкової школи проведений кафедрою дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Увага зосереджена на розвитку інноваційних технологій навчання. Створюється відповідна інфраструктура та розробляється організаційно-методичне забезпечення, орієнтоване на підтримку самостійної та інноваційної діяльності студентів.

До роботи активно залучаються і студенти, зокрема розробляються методичні рекомендації до організації освітнього процесу та науково-дослідницької роботи у вищій освіті, створюються студентські проблемні групи й гуртки для поглибленого дослідження питань педагогіки та фахових методик. Щорічно проводиться міжвузівська науково-практична конференція «Інноваційні технології навчання, виховання та розвитку молодших школярів» [97].

Отже, здійснений аналіз, дає змогу зробити висновок, що під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін студентів активно залучають до виконання творчих завдань, які вирізняються оригінальністю і новизною, що слугує підґрунтям для розвитку творчих здібностей студентів. Вважаємо, що в закладах вищої освіти доцільним, проводити постійну модернізацію та збагачення змісту навчальних програм шляхом залучення до освітнього процесу інноваційних технологій, форм, методів, які сприяють розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи.

2.2. Критерії та рівні творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи

Досліджуючи проблему розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення педагогічних навчальних дисциплін вважаємо доцільним розглянути поняття творчої особистості та творчих здібностей.

Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо сутності поняття «творчість», особливостей протікання творчого процесу, здійснений у підрозділі 1.1. роботи, дає підстави стверджувати, що творчий розвиток людини не зводиться до засвоєння й накопичення певного обсягу знань, оволодіння певними вміннями та навичками. Розвиток полягає не в кількісних, а в якісних змінах психіки, переході від нижчих до вищих рівнів.

Формування творчої особистості передбачає розвиток комплексу якостей. На основі проаналізованої роботи Я. Пономарьова пропонуємо таку схему якостей творчої особистості і творчих здібностей [74]:

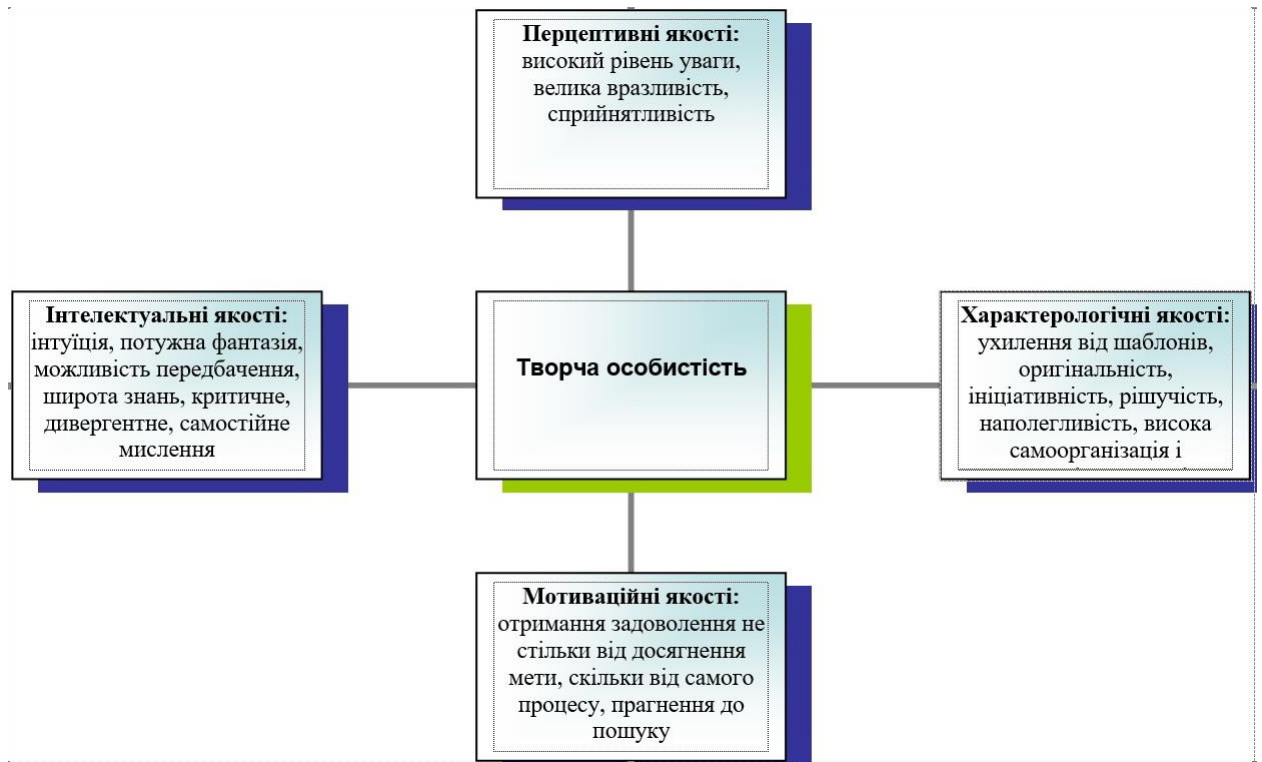

Рис. 2.1. Якості творчої особистості і творчих здібностей
(за Я. Пономарьовим)

Стосовно типології творчості С. Левінсон-Лессінг вирізняв творчо малопродуктивних учених-ерудитів, іменуючи їх «ходячими бібліотеками», і творчо продуктивних учених, які не перевантажені надлишком оперативних знань, володіють дуже розвиненою уявою і швидко реагують на різноманітні натяки [117].

Більшість авторів, зокрема В. Андрєєв, Д. Богоявленська, О. Лук, Я. Пономарьов, С. Сисоєва, описують творчу особистість як індивід, який володіє високим рівнем знань, низкою специфічних психологічних характеристик, має потяг до нового, оригінального [1; 5; 52; 74; 89]. Вона здатна розв'язувати творчі задачі й прагне знаходити творчі розв'язки тривіальних задач у повсякденній діяльності [8]. Потреба в творчості для

творчої особистості є життєвою внутрішньою потребою, важливою умовою самореалізації. Для неї найхарактернішим є творчий стиль поведінки. Саме у творчості людина може найбільш повно виразити себе. У психологічному аспекті головною ознакою творчої особистості є наявність сукупності творчих здібностей як комплексу індивідуально-психологічних здібностей особистості, що задовольняють вимоги творчої активності і є умовою її успішної реалізації [66].

Цілком погоджуємося з І. Волощуком, який підкреслює, що творчі здібності – це не лише здатність продукувати оригінальні розв’язки, але й власне вміння бачити проблеми [8].

Аналіз літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що більшість учених виділяють такі критерії творчої особистості:

- широкий кругозір, широта інтересів, а не зацикленість в одній галузі, знайомство з багатьма галузями знань, що розширює можливість вибору потрібних аналогій, асоціацій тощо;
- прагнення до оригінальності, новизни, заперечення звичного – здатність продукувати ідеї, відмінні від загальноприйнятих поглядів, навіть у вже відомому творча особистість може знайти нову рису, ознаку, особливість, але без прагнення всюди підкреслити свою незвичайність;
- руйнування традицій і стереотипів, відхилення від шаблонів, пануючих ідей (нешаблонне мислення), нестандартні дії;
- критичне сприйняття дійсності і мислення, незалежність думки (щоб особистість була здатною продукувати оригінальні ідеї, вона повинна бути спроможною мислити самостійно, а не користуватись думками інших людей);
- цікавість, допитливість, проблемне бачення, вміння виявити проблему там, де для інших все зрозуміло; здатність до виявлення протиріч, знаходження і формулювання задач;

- добре розвинене асоціативне мислення, легкість асоціювання різних елементів між собою;
- дивергентне мислення – такий тип пошуково-проблемного стилю мислення, який характеризується швидкістю, гнучкістю та оригінальністю;
- пошуково-перетворюючий стиль мислення, здатність до дослідницької діяльності; здатність до висування і розробки гіпотези;
- спостережливість, вміння бачити в явищах те, чого інші не помічають; вміння зосередити увагу і довго утримувати її на певній проблемі;
- імпровізація, винахідливість, вигадливість, добре виражена фантазія;
- активність, ініціативність, впевненість у своїх силах та здібностях, вміння довести справу до кінця;
- потяг до самостійної роботи, вміння самостійно здобувати і засвоювати знання [1; 5; 8; 11; 52; 74; 89].

Крім того, науковці підкреслюють, що творча особистість має певні особливості характеру. Так, серед специфічних рис характеру творчої особистості вчені виділяють такі:

- рішучість, сміливість, яка потрібна для вироблення звички мислити самостійно, щоб засумніватися в загальноприйнятому, довіряти своїй інтуїції, коли немає ще точних логічних доказів, та власне висловлювати свої думки, незважаючи на критику. Для виявлення проблеми, формулювання задачі і вирішення її насамперед потрібно підставити під сумнів наявний розв'язок. Водночас від творчої особистості вимагається не тільки піддавати сумніву достовірність чи завершеність отриманих іншими результатів, а й здатність запропонувати власні ефективні розв'язки до цього розкритикованих. Тільки розумна рівновага, яка ледь помітно зміщена в бік сумніву, має характеризувати творчу особистість;
- готовність приймати ризиковані рішення, але кроки мають бути зваженими і продуманими;
- імпульсивність, вразливість;

- внутрішня розкутість, що виражається у впевненості в собі, почутті власної гідності;
- прагнення пізнати структуру об'єкта, пізнати очевидне детальніше, ширше, з іншої точки зору. Саме ця риса характеру допомагає збагнути те, чого не бачать інші, тобто пов'язати такі факти і явища, між якими, на перший погляд, немає ніякого зв'язку. Наявність у характері цієї риси, разом з унікальними здібностями, допомагає відкривати приховані зв'язки між предметами і явищами, бачити схожість і відмінність між ними;
- прагнення піти нестандартним шляхом у процесі розв'язування задач;
- прагнення до впорядкування, логічного зв'язку, систематизації наявних знань та уявлень. Водночас притаманна і терпимість до тимчасового безпорядку, абсурду, які обов'язково наявні в процесі творчої діяльності;
- цілеспрямованість, наполегливість до досягнення поставленої мети, велика сила волі, що сприяє подоланню труднощів, які виникають під час творчого процесу;
- вимогливість до себе та результатів своєї праці, що підвищує якість творчих результатів;
- висока адаптивна здатність до складних, невизначених ситуацій;
- зваженість щодо прийняття рішень;
- почуття гумору, що говорить про розкутість мислення, легкість асоціювання [8; 21].

Результати досліджень свідчать, що творча особистість часто змушена відстоювати власну точку зору, переконання, погляди, ідеї, шляхи розв'язання певних задач або проблем. Часто вона не погоджується з думкою більшості, не визнає авторитетів. Активне відстоювання творчою особистістю своєї позиції нерідко призводить до конфлікту інтересів між нею та представниками інших поглядів. Часто творча особистість опиняється у меншості або й одна проти всіх, оскільки, як відомо, залишити все без змін набагато легше, ніж запровадити щось нове. Погоджуємось з думкою І. Волощука, який

підкреслює, що від людини, яка пропонує нові розв'язки проблеми, вимагається певна мужність, щоб вистояти, не здатися і відстояти свою правоту, запровадивши власні розв'язки. Тим часом, може трапитися так, що ідеї, які здавалися правильними, з часом, у процесі дискусії, виявляються хибними. Тоді знову потрібна мужність, але вже не для того, щоб будь-що довести свою правоту, а, навпаки, для того, щоб відмовитись від своїх поглядів. Пропонуючи розв'язок творчої задачі, людина, як правило, не може передбачити всіх наслідків, що витікають з нього [8].

У аспекті нашого дослідження необхідно проаналізувати сутність, критерії та показники творчих здібностей особистості.

Більшість дослідників (М. Бургін, Ф. Гоноболін, С. Гончаренко, А. Ковальов, О. Леонт'єв, С. Максименко, В. Моляко, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, Б. Теплов) розглядають здібності як сукупність індивідуально-психологічних властивостей особистості, що обумовлюють успішне виконання певної діяльності (діяльнісний підхід) [70; 78].

Аналізуючи поняття «здібності особистості» Б. Теплов виокремлює ознаки, які їх характеризують:

- 1) це індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої;
- 2) це не будь-які загальні індивідуальні особливості, а лише такі, які мають відношення до успішного виконання певної діяльності чи багатьох діяльностей;
- 3) вони не зводяться до знань, навичок та умінь, наявних у певної людини [107].

Більшість науковців, представники вище згаданого діяльнісного підходу, вважають, що будь-які здібності перебувають у нерозривному зв'язку з діяльністю, яку вони забезпечують. З огляду на це *творчі здібності* розглядаємо як індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішне виконання творчої діяльності, під час якої відбувається

створенням якісно нового, оригінального продукту або шляхів його отримання [70; 78; 107].

Творчі здібності мають складну структуру і є своєрідним та унікальним поєднанням якостей і здібностей особистості. У комплексі ці якості визначають творчу діяльність особистості, забезпечують її продуктивність, новизну, унікальність способів дій, а також результатів, схильність і готовність до творчих конструктивних перетворень у різних сферах життєдіяльності.

Дослідники (В. Андреев, І. Лернер, О. Лук, В. Моляко, Я. Пономарьов, О. Яковлев та ін.) виділяють у структурі творчих здібностей різні складові (компоненти). Зокрема, В. Андреев пропонує виокремлювати мотиваційні, інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні та самоорганізаційні здібності [24].

Усі компоненти творчих здібностей взаємопов'язані й відіграють певну роль у процесі творчої діяльності. Л. Момот і Л. Шелестова наголошують, що головна роль у творчості належить саме інтелектуально-евристичним здібностям, які мають більше значення, порівняно з іншими, у створенні нового продукту. Це, передусім, когнітивні процеси, які забезпечують генерування ідей, висунення гіпотез, асоціативне, критичне та дивергентне мислення, фантазування, вміння виявляти суперечності, переносити знання і вміння з однієї ситуації до іншої [60].

У структурі творчих здібностей головну роль дослідники (Дж. Гільфорд, П. Торренс, Е. Вартег) відводять дивергентному мисленню [12; 28]. Зокрема Дж. Гільфорд визначає дивергентне мислення як «тип мислення, який іде в різноманітних напрямках», коли не існує заздалегідь встановленого способу вирішення [11]. Такий тип мислення передбачає різні варіанти вирішення певної проблеми, може призвести до несподіваних результатів і висновків. Вони характеризують дивергентне мислення такими комплексом параметрів як оригінальність, гнучкість та швидкість [12; 28].

Дж. Гільфорд вважав операцію дивергенції, поряд з операціями перетворення й імплікації, основою креативності як загальної творчої здібності [11]. Наразі, крім характеристик дивергентного мислення, визначених Дж. Гільфордом і Е. Торренсом, провідні дослідники творчості (О. Лук, Т. Барішева, Ю. Жигалов) також виокремлюють й інші компоненти творчих здібностей:

- здатність бачити проблему (спостережливість),
- здатність до інтуїції (передбачення),
- до перетворення (перенесення досвіду),
- до прогнозування,
- асоціативність [3; 52].

Розглянемо детальніше виділені компоненти.

Спостережливість – це здатність до диференційованого і точного сприйняття, що дає змогу виявити те, що не вкладається в межі вже засвоєного. У потоці зовнішніх подразників люди зазвичай сприймають лише те, що вкладається в «базу» вже наявних знань і уявлень, а інша інформація несвідомо відкидається [32]. На сприйняття впливають звичні установки, оцінки, почуття, а також прихильність до загальноприйнятих поглядів і думок. Спостережливість забезпечує розширене сприйняття:

- 1) незвичайна чутливість до субсенсорних підказок;
- 2) уміння бачити неточності, дефекти, незвичні та унікальні властивості;
- 3) здатність бачити частковий перетин ознак предметів, між якими немає очевидного зв'язку («синтетичність» сприйняття, що дає змогу виявити подібність, яку абсолютно не встановить аналітичний тип сприйняття) [28].

Здатність до перетворень – одна із основних динамічних творчих здібностей, оскільки суть творчості полягає в пошуку нової структури вже відомих елементів, їх нових поєднань і взаємодії. У багатьох роботах цю

здатність пов'язують з уявою. Л. Виготський виділяє в якості основної функції уяви «рекомбінування» образів [9], а С. Рубінштейн теж визначає уяву як перетворюючу складову творчої діяльності [83].

На здатності легко асоціювати, зближувати поняття як складовій творчого процесу наголошував С. Медник. Оскільки, на його думку, творче вирішення проблеми нерідко пов'язане з несподіваним співставленням окремих явищ, на перший погляд нічим начебто не схожих [81].

Здатність до прогнозування – це здатність передбачити спосіб вирішення проблеми, можливий результат дії. В основі будь-якої творчої діяльності лежить прогноз – передбачення можливих результатів. Іншими словами гіпотеза. Тому і засвоєння теоретичного матеріалу на творчому рівні обов'язково включає його прогнозування [109]. Як показало дослідження, виділяють 5 етапів творчого процесу [31]:

Рис. 2.2. Етапи творчого процесу

Дослідження приводить до висновку, що центральним актом творчості є гіпотеза – припущення і разом з тим сам процес висунування, обґрунтування і доведення певних ідей.

На основі здійсненого аналізу робіт можна окреслити п'ять рівнів розвитку творчих здібностей:

1. На інтуїтивному рівні, приступаючи до вирішення проблеми, її не усвідомлюють навіть як задачу, а дії проводять інтуїтивно, часто не вміючи пояснити, чому роблять щось саме так, а не інакше, і чого прагнуть досягти.

2. На репродуктивному рівні, розв'язуючи задачу, не виходять за межі суворо регламентованих інструкцій і правил, надають перевагу роботі за підказкою, існуючими шаблонами і стандартами.

3. Досягнувши репродуктивно-творчого рівня, задовільно справляються з вирішенням типових проблем, однак у складних і неочікуваних ситуаціях орієнтуються важко.

4. Творчо-репродуктивний рівень передбачає достатньо сформовану систему знань, умінь та навичок, які дають змогу в основному успішно виконувати навчальні функції. У змінених ситуаціях, як правило, не шукають оригінальних способів розв'язування задач. На цьому рівні недостатньо розвинута здатність до прогнозування виробничих процесів.

5. Творчий рівень найвищий. Йому властивий пошук нових методик, засобів і прийомів роботи [112].

О. Лук виділяє сім рівнів розвитку творчої особистості, які відповідають рівням сформованості творчих здібностей:

I рівень – інтуїтивне виявлення, мотиваційно-творча спрямованість.

II рівень – активність особистості в конкретному виді діяльності.

III рівень – підвищення активності у відповідальному виді діяльності.

IV рівень – перші значні творчі досягнення особистості.

V рівень – спрямований індивідуальний творчий стиль діяльності та майстерності.

VI рівень – стадія розкриття таланту.

VII рівень – геніальність [52].

На основі аналізу основних підходів у психолого-педагогічній літературі щодо визначення творчих здібностей особистості, а також виділених компонентів у їх структурі, вважаємо доцільним для визначення рівня творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи керуватися такими критеріями: *оригінальність, гнучкість, швидкість*.

Показниками прояву критерію *оригінальності* є здатність продукувати нові, нестандартні ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, типових рішень.

Критерій *гнучкості* характеризується такими *показниками*: здатність швидко та легко переходити від одного класу об'єкту до іншого, далекого за змістом (різних галузей знань, використовуючи широке коло предметів і явищ).

Показниками прояву критерію *швидкості* є кількість ідей, які виникають за обмежену кількість часу, здатність швидко розібратись у складній ситуації, оперативно прийняти привальне рішення.

На основі виділених критеріїв та дібраних показників пропонуємо застосовувати трирівневу шкалу сформованості творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи (за основу беремо шкалу, запропоновану Е. Вартегом [28]): високий, середній та низький.

Високий рівень розвитку творчих здібностей характеризується високим ступенем здатності студента продукувати нові, нестандартні ідеї, позитивним ставленням до виконання завдань творчого характеру та використання нестандартних форм і методів роботи (обирають здебільшого завдання творчого характеру, активно беруть участь у роботі з використанням нетрадиційних форм і методів), ініціативністю та самостійністю, прагненням до самовдосконалення та розвитку власних творчих здібностей. Студент володіє високою здатністю швидко та легко переходити від одного класу об'єкту до іншого, далекого за змістом (різних галузей знань, використовуючи широке коло предметів і явищ). Він здатний генерувати велику кількість ідей

за обмежену кількість часу, швидко розібратись у складній ситуації, оперативно прийняти правильне рішення.

Середній рівень розвитку творчих здібностей характеризується середнім ступенем здатності студента продукувати нові, нестандартні ідеї, загалом позитивним ставленням до виконання завдань творчого характеру (однак вони не завжди проявляють бажання їх виконувати, часто надають перевагу завданням репродуктивного характеру) та використання нестандартних форм і методів роботи (не завжди позитивно ставляться та беруть участь у роботі з використанням нестандартних форм і методів); зрідка проявляють ініціативність та не часто проявляють самостійність; прагнення до самовдосконалення та розвитку власних творчих здібностей яскраво не виражене. Студент не завжди може швидко й легко переходити від одного класу об'єкту до іншого, далекого за змістом (різних галузей знань, використовуючи широке коло предметів і явищ). Він здатний генерувати невелику кількість ідей за обмежену кількість часу, не може достатньо швидко розібратись у складній ситуації, оперативно прийняти правильне рішення (відчуває труднощі, може розгубитися й прийняти неправильне рішення).

Низький рівень розвитку творчих здібностей характеризується низьким ступенем здатності студента продукувати нові, нестандартні ідеї, негативним ставленням до виконання завдань творчого характеру (не проявляють бажання їх виконувати, надають перевагу завданням репродуктивного характеру) та використання нестандартних форм і методів роботи (беруть участь у роботі з використанням нестандартних форм і методів неохоче або не беруть участі взагалі); зрідка характеризуються ініціативністю, частіше – її відсутністю, не часто проявляють самостійність, здебільшого не усвідомлюють необхідність самовдосконалення й розвитку власних творчих здібностей. Студент часто не може швидко та легко переходити від одного класу об'єкту до іншого, далекого за змістом (різних галузей знань, використовуючи широке коло предметів і явищ). Він не здатний генерувати велику кількість ідей за

обмежену кількість часу, не може достатньо швидко розібратись у складній ситуації, оперативно прийняти правильне рішення (відчуває труднощі, потребує допомоги, може розгубитися і прийняти неправильне рішення), характеризується схильністю до сумнівів та обережністю у вирішенні завдань.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити сутність творчих здібностей особистості, виокремити критерії та показники їх розвитку. Основними з них визначено оригінальність, гнучкість та швидкість мислення. Ці показники характеризують дивергентне мислення особистості. Саме тому їх діагностування лягло в основу нашого подальшого експериментального дослідження творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи.

2.3. Стан сформованості творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи

З метою діагностики рівня сформованості творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи було проведено експериментальне дослідження на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. До експерименту було залучено 31 студента III курсу факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв спеціальності «Початкова освіта».

Для діагностики рівня творчих здібностей студентів було використано комплекс методів науково-педагогічного дослідження, а саме: тестування (методика Е. Вартега), анкетування, бесіда, аналіз документації (журналів обліку академічних груп).

Під час визначення рівня творчих здібностей студентів ми керувались критеріями, визначеними у підрозділі 2.2. роботи, а саме: оригінальність, гнучкість і швидкість мислення.

Крім того, ми ставили за мету прослідкувати залежність між рівнем творчих здібностей та рівнем академічної успішності студентів. Для цього

студентів було умовно об'єднано за навчальним рейтингом у дві групи. До першої групи включено роботи 15 студентів, які мають середній бал успішності від 4,1 до 5, до другої – 16 студентів, які мають середній бал від 3,1 до 4.

Для встановлення рівня творчого мислення використовували методика Е. Вартега «Кола» [12]. Вона дає змогу визначити показники творчого мислення, що дозволяє знайти різноманітні варіанти вирішення однієї проблеми.

Кожен студент отримав роздатковий матеріал – бланк з 20 колами діаметром 2 см (див. Додаток А). Його завданням було намалювати за 5 хвилин якомога більше малюнків, в основі яких – коло. За результатами обробки отриманих матеріалів визначали три показники творчого мислення: швидкість, гнучкість і оригінальність.

Показник швидкості визначали за загальною кількістю використаних кіл для малюнків. Гнучкість мислення встановлювали за кількістю категорій, у які можуть бути об'єднані малюнки. Оригінальними вважали малюнки, які трапляються у вибірці поодинокі.

Відповідно до визначених у підрозділі 2.2. роботи показників встановлювався рівень їхнього розвитку (низький, середній і високий). Для цього було підраховано загальну кількість варіантів відповідей, частку певного рівня розвитку творчих здібностей у загальній кількості опитаних, визначено середньоарифметичний показник для кожної групи.

Результати тестування студентів за методикою Е. Вартега дали змогу виявити зв'язок рівня розвитку творчого мислення й академічної успішності студентів. Так, під час порівняння оригінальності мислення студентів різних груп встановлено, що цей показник виявився вищим у студентів, які мали кращу академічну успішність. Результати сформованості показника оригінальності мислення студентів подано в діаграмі (рис. 2.3.), де 1 – сформованість показника у студентів, які мали середній бал академічної

успішності від 3,1 до 4; 2 – у студентів, які мали середній бал від 4,1 до 5; 3 – у загальної кількості студентів.

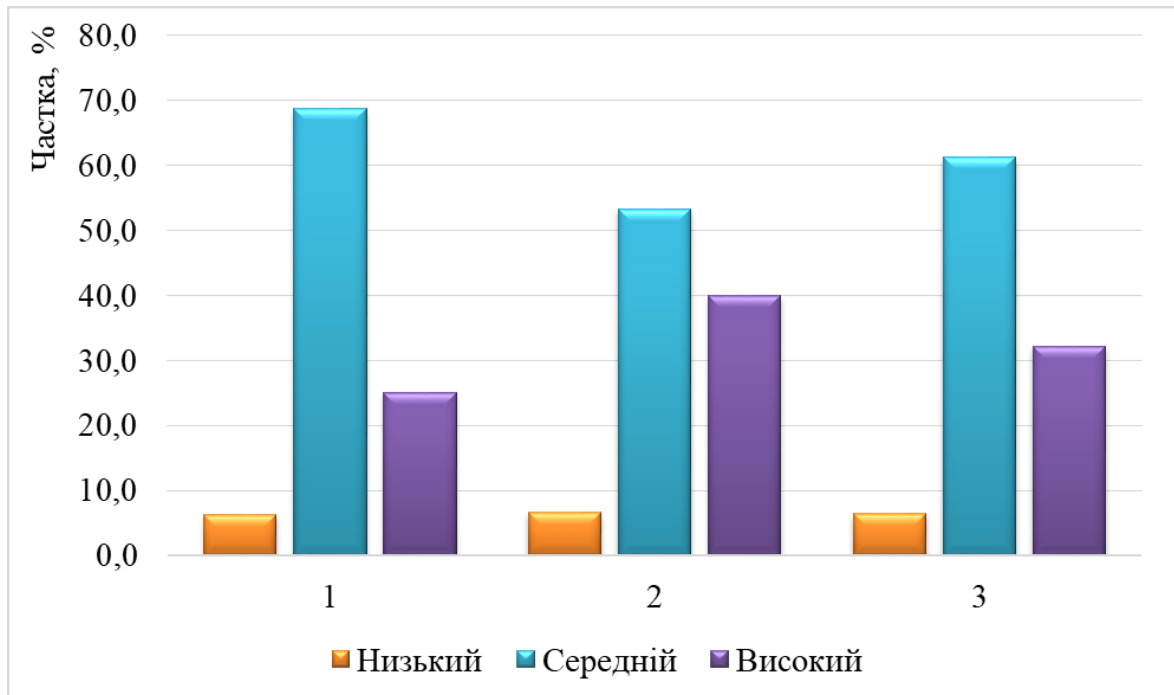

Рис. 2.3. Результати сформованості показника оригінальності мислення студентів

Так, у групи студентів, які мали середній бал від 4,1 до 5, високий рівень оригінальності мислення виявляли 40,0%, середній – 53,3%, низький – 6,7%. У студентів, які мали середній бал від 3,1 до 4, високий рівень показали 25,0%, середній – 68,8%, низький – 6,3%. Отже, висока оригінальність мислення серед студентів, які мали кращі результати навчання, була вищою (40,0%) порівняно з іншою частиною групи (25,0%). Ці результати підтверджуються тим, що середній бал оригінальності мислення у студентів, які мали середній бал від 4,1 до 5 був вищим (6,6), порівняно з показником групи, яка мала нижчу академічну успішність (5,9).

Сформованість показника гнучкості мислення групи студентів з різними результатами навчання суттєво не вирізнялися (рис. 2.4.), де 1 – сформованість показника у студентів, які мали середній бал від 3,1 до 4; 2 – у студентів, які мали середній бал від 4,1 до 5 рівень; 3 – у загальної кількості студентів.

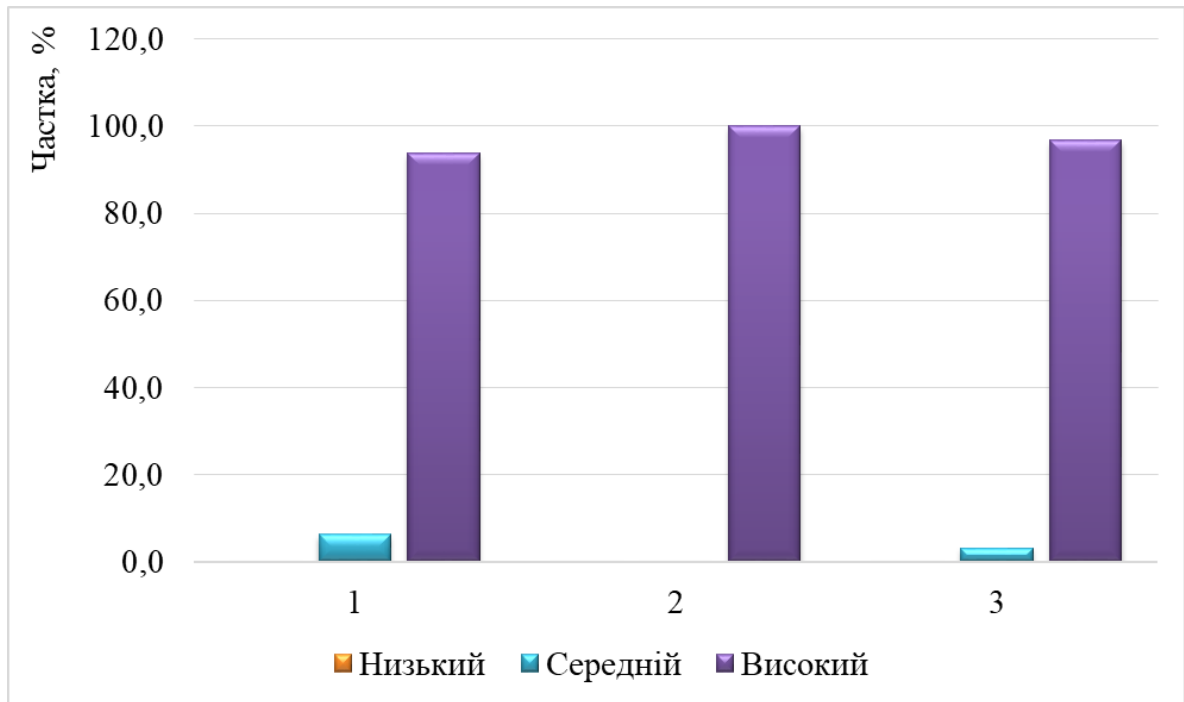

Рис. 2.4. Результати сформованості показника гнучкості мислення студентів

Середній бал у студентів, які мали середній бал від 3,1 до 4 у навчанні, становив 7,3, а у студентів, які мали середній бал від 4,1 до 5, був дещо вищим – 8,4. Обидва результати відповідають високому рівню гнучкості мислення. Усі студенти, які мали кращу успішність, виявили високий рівень сформованості цього показника. Серед студентів, які мали гірші результати в навчанні, високий рівень гнучкості мислення показали 93,8%.

Результати порівняння швидкості мислення студентів різних груп, які подано в діаграмі (рис. 2.5.), де 1 – сформованість показника у студентів, які мали середній бал від 3,1 до 4; 2 – у студентів, які мали середній бал від 4,1 до 5 рівень; 3 – у загальної кількості студентів, свідчать про суттєві відмінності між ними.

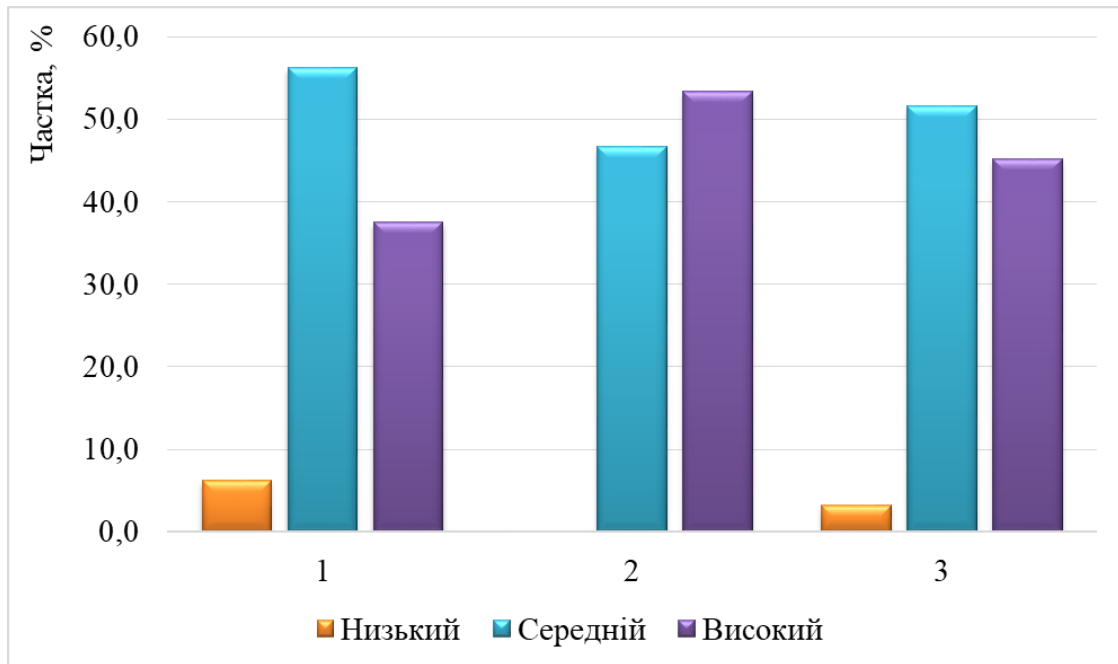

Рис. 2.5. Результати сформованості показника швидкості мислення студентів

Так, 53,3% студентів, які мали середній бал від 4,1 до 5 рівень, виявили високу швидкість мислення, а 46,7% – середню. Студенти, які вирізнялися меншою успішністю, здебільшого мали середній показник швидкості мислення (56,3%). Високий рівень виявили лише 37,5% студентів, які брали участь у тестуванні. Також серед студентів цієї групи були такі, що показали низьку швидкість мислення (6,3%).

Результати узагальнення діагностики компонентів творчого мислення студентів показали, що найбільш високі показники оригінальності та швидкості мислення (40,0% і 53,3% відповідно) показали студенти з високою академічною успішністю. Високий рівень розвитку гнучкості мислення був характерний для обох груп, незалежно від навчального рейтингу, тобто залежності цього показника від результатів навчання виявлено не було.

Таким чином, можна стверджувати, що високий рівень оволодіння змістом педагогічних навчальних дисциплін, відповідними фаховими компетентностями, формами й методами роботи з молодшими школярами

сприяє розвитку творчих здібностей студентів, зокрема оригінальності та швидкості мислення.

Також було проведено анкетування студентів [15]. Запропонована анкета містила 20 запитань (див. Додаток Б). За результатами опитування відповідно до інструкції за кожну відповідь виставлявся бал. За сумою набраних респондентом балів за відповіді на всі запитання анкети визначався стан сформованості загальних творчих здібностей за 3 рівнями: низький – 1-15 балів; середній – 16-30 балів; високий – 31-40 балів.

Результати проведеного анкетування свідчать, що більшість опитаних студентів мають середній рівень загального творчого потенціалу – 64,5 % (рис. 2.6.). Високий показник загальних творчих здібностей показали 29,1 % студентів, а низький – лише 6,4 %.

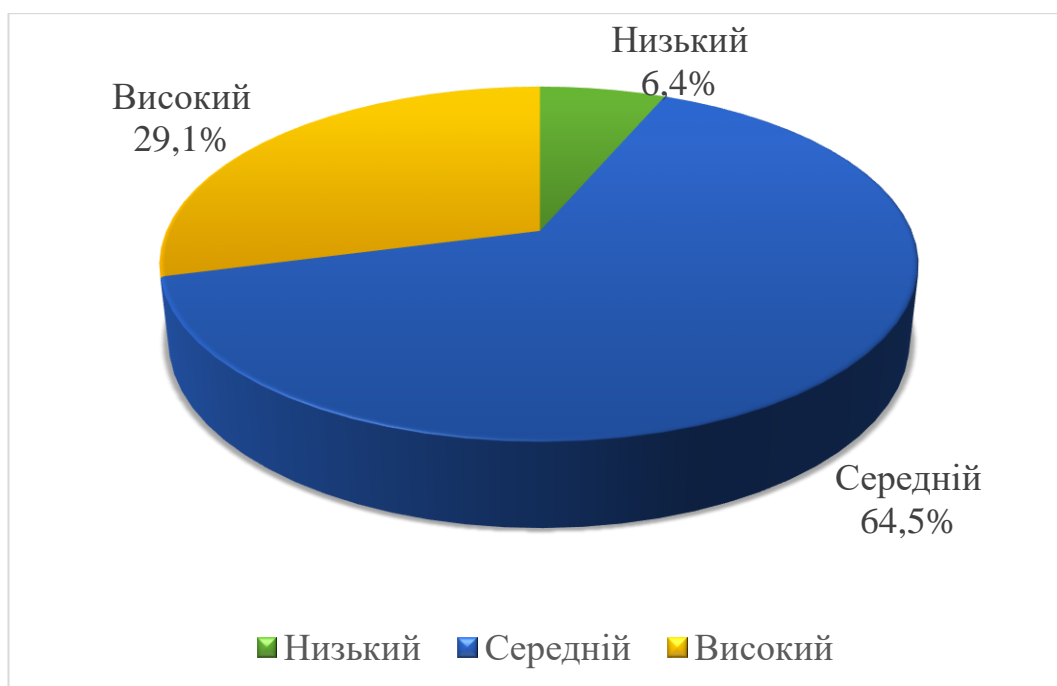

Рис. 2.6. Результати анкетування для визначення рівня розвитку творчих здібностей студентів

Якісний аналіз результатів анкетування свідчить, що серед запитань, які характеризують наявність творчих здібностей, найбільше позитивних відповідей отримано на питання № 19 (рис. 2.7.).

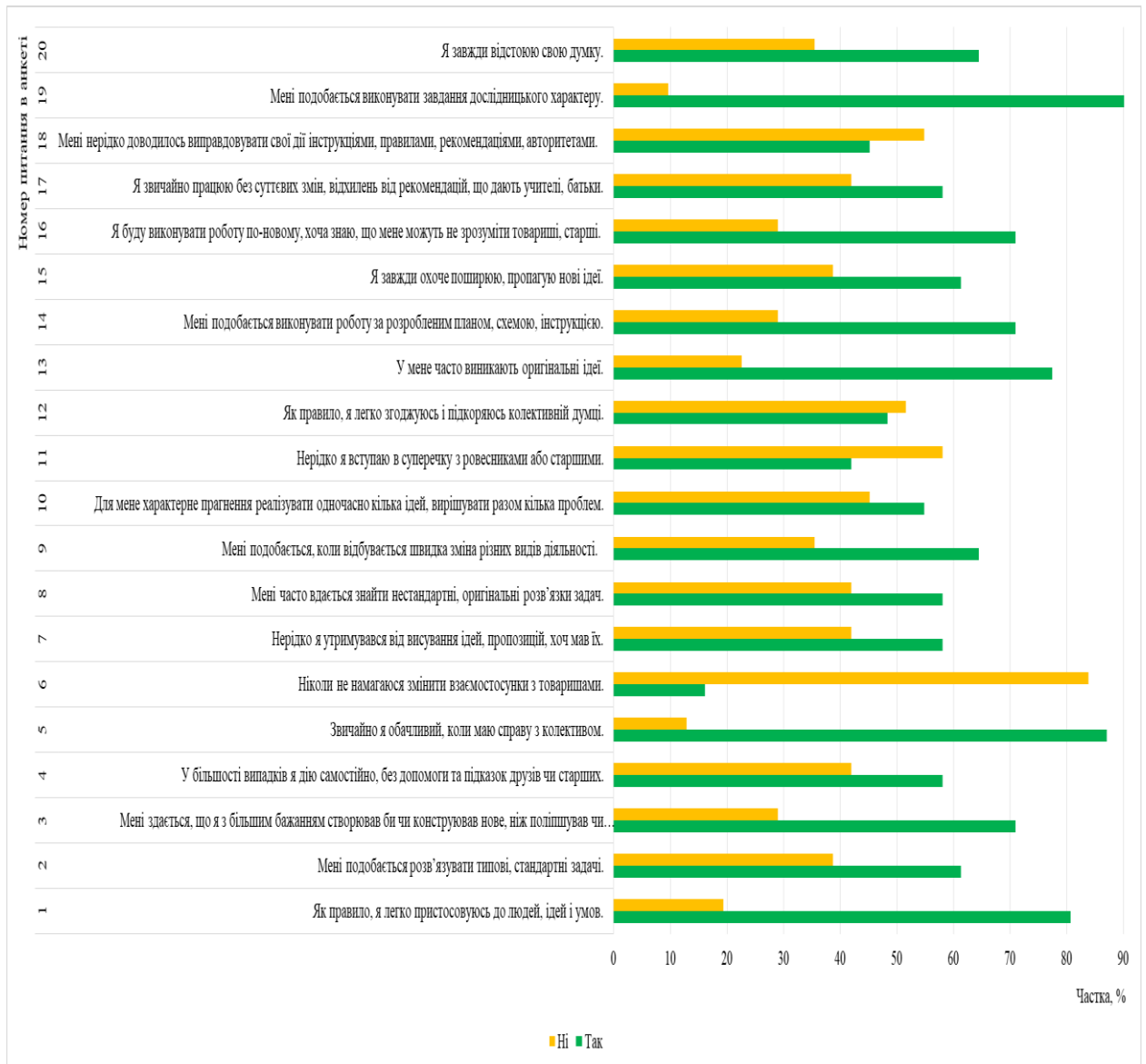

Рис. 2.7. Розподіл відповідей студентів на запитання анкети щодо визначення ступеня сформованості творчих здібностей

Більшість (87,1 %) студентів зазначило, що їм подобається виконувати завдання дослідницького характеру (запитання № 19 анкети). 71,0 % опитаних студентів зазначили, що у них часто виникають оригінальні ідеї, однак лише 54,8 % з них охоче поширюють ці ідеї в колективі. Трохи більше половини респондентів (51,6 %) вдається знайти нестандартні й оригінальні розв'язки задач. 74,2 % опитаних охоче виконують роботу за розробленим планом, схемою, інструкцією і розв'язують типові, стандартні задачі (67,7%).

Також проведено бесіди зі студентами щодо кількості, якості й ефективності виконання завдань творчого характеру, а також труднощів, з якими вони водночас стикаються. Більшість студентів зазначають, що «легше і швидше» виконувати завдання репродуктивного характеру («знайти або законспектувати якусь інформацію»), однак «набагато цікавіше» виконувати завдання творчого характеру. Усі опитані студенти зазначають, що виконання завдань творчого характеру «потребує багато часу», «значних зусиль і творчого натхнення», «узгодженої роботи студентів між собою» (під час виконання завдань у мікрогрупах). Студенти зазначають низку труднощів роботи над завданнями творчого характеру, а саме: їх виконання потребує багато часу; не завжди об'єктивне оцінювання викладачем індивідуального внеску студента під час виконання таких завдань у мікрогрупі; часте виконання таких завдань може призвести до надмірного перевантаження студентів.

Отже, аналіз результатів тестування, анкетування та бесід зі студентами дає змогу зробити висновок, що в цілому більшість студентів мають середній і високий рівні сформованості загальних творчих здібностей. Це дає можливість успішно виконувати запропоновані викладачами завдання творчо-пошукового характеру під час освоєння педагогічних дисциплін. Водночас потребується підвищити рівень розвитку творчих здібностей студентів для успішного їх виконання.

Під час експериментального дослідження також було проведено опитування викладачів щодо розвитку творчих здібностей студентів під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін. Зразок анкети подано у додатку В. Опитуванням було охоплено 6 викладачів кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, які викладають педагогічні навчальні дисципліни. Аналіз результатів анкетування показав, що всі опитані викладачі усвідомлюють необхідність розвитку творчих здібностей майбутніх учителів школи першого

ступеня, а також здійснюють роботу у цьому напрямі під час лекційних, практичних занять; організації самостійної, науково-дослідної роботи студентів, педагогічної практики; здійснення контрольних заходів.

Серед педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін викладачі виділяють такі:

- створення творчого педагогічного середовища, або «позитивного емоційного мікроклімату»;
- використання форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють розвитку творчих здібностей студентів («переважання діалогічних методів», «використання інтерактивних технологій», «використання ІКТ», «використання творчих проєктів»);
- переважання творчих, науково-дослідних завдань;
- творча спрямованість викладача та його творчий саморозвиток («тільки творчий викладач може створити умови для розвитку творчих здібностей студентів»);
- об'єктивне оцінювання досягнень студента [48].

Як підкреслюють О. Демченко й І. Капуле, у контексті підготовки майбутніх спеціалістів психолого-педагогічного профілю варто робити акцент на розвитку творчих здібностей студентів, їхнього дивергентного мислення, педагогічної інтуїції, здатності нестандартно й швидко вирішувати педагогічні проблеми, схильності до імпровізації, акторських здібностей тощо [15]. Так, усі викладачі, які брали участь в опитуванні, зазначили, що під час проведення занять і організації самостійної роботи студентів із педагогічних навчальних дисциплін вони намагаються якомога частіше залучати студентів до виконання завдань творчого характеру. Разом з тим ці роботи не є обов'язковими, а виконуються здебільшого за власною ініціативою студентів.

Серед прикладів завдань творчого характеру, які використовують опитані викладачі, такі: написання наукових статей або тез (студенти

самостійно обирають тему, опрацьовують літературні джерела, досліджують стан цієї проблеми в педагогічній практиці, формулюють висновки); виконання курсових проектів; виготовлення лепбуків (вибір тематики, постановка завдань, дизайн матеріалів, оформлення презентації й ін.); складання опорної схеми певної педагогічної технології та створення девізу для неї; розроблення або добір завдань із використання інноваційних технологій; розроблення дидактичних матеріалів до обраної теми; складання казок, написання віршів [48].

Серед труднощів, які виникають під час розвитку творчих здібностей у студентів, викладачі виділяють такі: відсутність бажання в деяких студентів виконувати творчі завдання самостійно («студенту простіше скачати готову інформацію з мережі Інтернет або законспектувати, ніж самостійно виконувати завдання творчого характеру»); відсутність мотивації; страх виступів перед групою; шаблонність оформлення результатів; низький рівень розвитку творчого мислення [48].

Отже, результати констатувального експерименту показали переважання високого (29,1%) й середнього (64,5%) рівнів розвитку загальних творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи. Однак, результати опитування студентів і викладачів щодо їхнього ставлення, використання завдань творчого характеру, а також труднощів, які при цьому виникають свідчать, що під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін приділяється недостатня увага розвитку творчих здібностей студентів.

Таким чином, вважаємо доцільним розробку і впровадження в роботу закладів вищої освіти форм і методів, які б сприяли розвитку творчих здібностей студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Оскільки це сприятиме розкриттю творчого потенціалу та подальшій успішній професійній діяльності кожного студента.

Висновки до розділу 2

Аналіз нормативних документів і навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у галузі початкової освіти засвідчує достатньо широке застосування завдань творчого характеру з метою освоєння інноваційних технологій, форм і методів, які сприяють розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи. Водночас, на нашу думку, необхідно постійно здійснювати його оновлення та збагачення в досліджуваному аспекті за рахунок впровадження інновацій.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розглядаємо *творчі здібності* як індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішне виконання творчої діяльності, під час якої відбувається створення якісно нового, оригінального продукту або шляхів його отримання.

Для визначення рівня творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи ми керувалися критеріями дивергентного мислення (оригінальність, гнучкість, швидкість) та застосовували трирівневу шкалу (високий, середній та низький) їх сформованості.

Аналіз результатів констатувального експерименту свідчить про переважання середнього (64,5%) й високого (29,1%) рівнів розвитку творчих здібностей студентів порівняно з низьким (6,4%). За отриманими результатами опитування студентів і викладачів щодо їхнього ставлення до завдань творчого характеру під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін, а також використання відповідних форм і методів навчання, виявлено, що розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи приділяється недостатня увага.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

3.1. Організація та методика проведення експериментальної роботи з розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи під час вивчення педагогічних дисциплін

Формувальний етап експериментального дослідження тривав протягом другого семестру 2018-2019 навчального року. Експериментальною базою став факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. До формувального експерименту було залучено 31 студента 31 і 32 академічних груп III курсу спеціальності «Початкова освіта» денної форми навчання.

В основу формувального етапу експериментального дослідження покладено припущення про те, що підвищенню рівня розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи під час вивчення педагогічних дисциплін сприяє:

- впровадження в освітній процес інноваційних та проектних технологій;
- використання інтерактивних методів навчання;
- переважання завдань творчо-пошукового й проблемного характеру;
- створення позитивного мікроклімату.

На формувальному етапі експериментального дослідження для студентів 31 групи проведення лекцій, практичних занять здійснювалось у формі тренінгів, з використанням інтерактивних методів навчання, створення позитивного мікроклімату з метою активного опанування студентами змістом тем курсу та розвитку творчих здібностей студентів. У 32 групі навчання відбувалось за традиційною системою (використання класичних форм

проведення лекції і практичного заняття, переважання репродуктивних методів навчання).

Як відомо, в умовах сучасного глобалізованого інформаційного світу серед пріоритетних навичок XXI століття творчість та інноваційність посідають провідне місце. Творчий підхід до педагогічної діяльності необхідно формувати у студента ще у закладі вищої освіти, готуючи його як до стандартних, так і до нестандартних ситуацій, залучати до пошуку нових методів, прийомів, технологій, розвивати дивергентне мислення (оригінальність, гнучкість, швидкість). У сучасній початковій школі все більшої популярності набуває застосування інноваційних технологій для розвитку творчих здібностей учнів. Доцільно застосовувати такі технології як лепбук, сторітелінг та ін. [29].

З огляду на те, що використання нетрадиційних форм і методів роботи забезпечує психолого-педагогічну і методичну підготовку майбутнього вчителя до творчої діяльності, було дібрано саме такі форми й методи, які б сприяли розвитку творчих здібностей (дивергентне мислення, здатність до перетворення, прогнозування, асоціювання) студентів.

У процесі вивчення педагогічної дисципліни «Педагогічні технології у початковій школі» для студентів експериментальної групи було проведено лекцію на тему «Педагогічні технології вільної освіти». Під час лекційного заняття студентів було ознайомлено з технологією вільної школи Саммерхілл та педагогікою свободи Л. Толстого. Після опрацювання матеріалу студентам запропоновано виконання творчих завдань, які мали на меті сприяти розвитку їхніх творчих здібностей, зокрема:

1. Уявіть себе учнем школи Саммерхілл або Яснополянської школи та опишіть свій навчальний день.
2. Заповніть таблицю переваги й недоліки технології вільної школи Саммерхілл.

Під час виконання цих завдань студенти значили такі переваги школи Саммерхілл: дитина наділена любов'ю, свободою та щастям, кожен учень вчиться бути незалежним, використання педагогами різних форм і методів, що сприяє активізації учнів, засвоєнню навчального матеріалу, формування в учнів вміння контролювати свою діяльність, діти мають свободу творчості. Серед недоліків більшість студентів відмітили високу вартість навчання.

Практичне заняття з цієї ж навчальної дисципліни на тему «Методика проведення ранкових зустрічей у початковій школі» було проведене у формі тренінгу. На початку заняття було проведено вступну частину, метою якої було встановлення контакту зі студентами за допомогою вправи «Будемо знайомі» та створення позитивного емоційного мікроклімату, що є важливими психолого-педагогічними умовами для розвитку творчих здібностей студентів.

Студентів було ознайомлено з інноваційною технологією лепбук, яка набуває широкої популярності у початковій школі, та запропоновано представити опрацьований навчальний матеріал, використовуючи цю технологію.

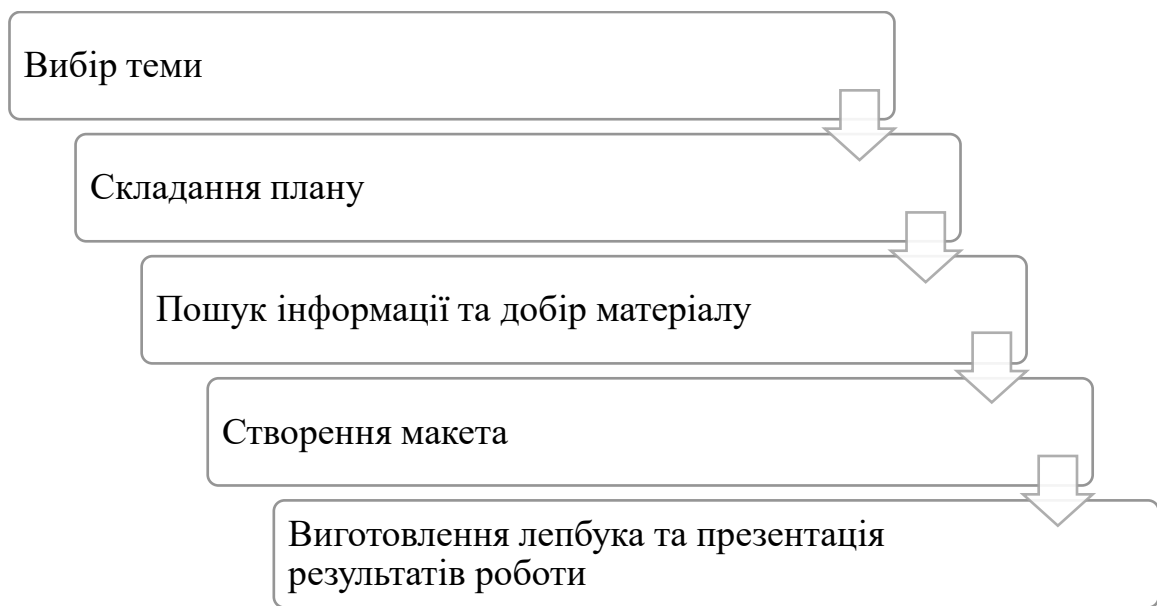
Детальне ознайомлення з технологією було проведено з використанням засобів ІКТ із залученням освітнього інтернет ресурсу «EdEra». В онлайн студії студенти дізналися, що термін «лепбук» (з англійського «lapbook» – книга на колінах) вперше використала у своїй домашній школі мати та письменниця з Вірджинії Теммі Дабі. Вона узагальнила досвід використання різноманітних міні книг, автором створення яких була Діна Зайк у 80-х роках ХХ століття. Саме Діна Зайк запропонувала використовувати так звані *foldables* – складені аркуші паперу, для легкого та ненав'язливого запам'ятовування інформації дітьми [44].

Лепбук – це своєрідна тематична папка, яку зручно розглядати і заповнювати новою інформацією. Під час створення лепбуку учні вчать шукати матеріал, аналізувати, класифікувати його та зберігати. Його

виготовлення відбувається у процесі пошуку, опрацювання та збереження суттєвої цікавої інформації у незвичній формі. Школярі знаходять різні способи візуалізації та користуються ними за необхідністю. Під час такої роботи покращується усвідомлення та запам'ятовування учнями матеріалу з обраної теми. У дітей формується вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Вони самостійно оцінюють та використовують збережений матеріал. Спираючись на цю основу учні конструюють власне цілісне бачення певної теми [44].

Інноваційну технологію лепбук використовують для повторення та закріплення навчального матеріалу, організації учнівських презентацій, формувального оцінювання, в якості портфоліо, навчання інших учнів молодших чи паралельних класів [45].

Також було зосереджено увагу студентів на послідовності етапів виготовлення лепбуку [102]:

Визначено основні властивості лепбуків:

Міцність – виготовляється з міцних матеріалів.

Естетичний вигляд – має бути яскравим, барвистим, привертати увагу, заохочуючи дітей до навчання.

Інформативність – інформація викладається зрозумілою дитині мовою, повністю розкриваючи тему.

Доступність – дає змогу самостійно обирати потрібний розділ. Підписи, довгі тексти з описом, рекомендації та інструкції ускладняють освітню діяльність, зменшують інтерес до книжки.

Варіативність – розділи теми представлені в різних варіантах, які передбачають різні способи освоєння інформації [43].

Студентам було представлено макети лепбуку:

- стандартна універсальна книжечка на одну сторінку (one page book);
- книжка-кодекс (з двома розворотами) на відміну від попередньої містить 4 або 6 внутрішніх сторінок;
- багат шарова книжка-сходина (layer book) виготовляється з паперу різної довжини та кольору, який складений горизонтально або вертикально, та зшитий разом (відображає список об'єктів, які поєднані між собою певними зв'язками);
- книга з вкладками демонструє список подібних об'єктів, для їхнього ранжування, логічних операцій, обмеження та узагальнення, перехід від простого до складного;
- акордеонна книжка відображає різні послідовності, процеси, події, алгоритми, а також список однорідних об'єктів;
- фан-книга, або книга віяло містить кількість сторінок, які з'єднуються паперовою застіркою, визначається учнем самостійно;
- книга-віконце (flip flap book) використовується для демонстрації ранжованого списку або послідовностей ключових слів і малюнків до них, які розміщуються у віконцях, що відкриваються;
- книга прапорців (flag book) застосовується для відображення списку ключових понять та об'єктів, запису історії;
- книга-пара (matchbook) відображає парні ключові або словникові слова, об'єкти та аналогії;
- чотирикутна книга виготовляється з одного квадратного аркуша паперу, вершини якого складені до центру, утворюючи чотири секції, що

- використовуються для інформації, яку потрібно розподілити на чотири частин;
- квадратна незавершена книга дає змогу розподілити інформацію про об'єкт на чотири складові, об'єднані однією властивістю для демонстрації взаємозв'язків;
  - книга з трьох частин містить матеріал про поняття у такій послідовності: слово → малюнок → визначення або створення історій за схемою: зачин → основна частина → кінцівка;
  - спливаюча книжка (pop-up book) демонструє об'єкти чи героїв, які піднімаються над аркушем зненацька, створюючи ефект повної присутності [45].

Після детального ознайомлення з матеріалом студенти самостійно зробили висновок, що технологія лепбук – не лише інноваційна ігрова технологія, це світ пізнання та творчості. Для закріплення студентами технології їм було запропоновано творчий проект з виготовлення лепбуку на тему «Ранкова зустріч».

На основі жеребкування студенти об'єдналися у дві групи. Перша група виготовляла лепбук на тему «Мета проведення ранкових зустрічей», а друга – «Сутність ранкової зустрічі та її основні компоненти». Під час роботи студенти були активним, толерантними, вислуховували думку кожного, приймали спільні рішення, проявляли фантазію, оригінальність, використовували різноманітні матеріали, творчо підходили до оформлення. Після чого кожна група презентувала свій проект перед аудиторією. Студенти зазначили, що їм було цікаво співпрацювати, вони мали свободу дій і прийняття рішень, можливість проявити творчість, фантазію, не боялись втілювати свої ідеї. Також переважна більшість студентів групи виявили бажання у подальшому також виготовляти лепбуки. Водночас деякі студенти наголосили, що ця технологія потребує багато часу, що може бути її недоліком.

Як уже зазначалося, використання ІКТ сприяють урізноманітненню інструментарію засобів для розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів. Так під час вивчення навчальної дисципліни «СІТ в освіті і науці» майбутні вчителі ознайомлюються з інтернет-ресурсами та програмним забезпеченням, які дають змогу урізноманітнити освітній процес та розкрити творчий потенціал для підготовки уроків. Зокрема:

- використання конструктора доповненої реальності (AR) для розробки дидактичних матеріалів (створення матеріалів за допомогою Vlipar, ROAR, Arvizor та ін.);
- конструктор скрайбінг-презентацій PowToon;
- створення Youtube каналу з публікацією на ньому своїх матеріалів;
- створення промо-ролика майбутнього тренінгу;
- конструювання уроку у середовищі Intech IWB.

В межах вивчення цієї навчальної дисципліни було створено проект уроку з природознавства на тему «Океани Землі. Тихий океан» з використанням конструктора доповненої реальності Vlipar (Додаток Г).

На прикладі цього уроку ми продемонстрували студентам як у цікавій формі можна провести урок, створюючи інтерактивні дидактичні матеріали та анімуючи їх. Також пояснили, як працюють конструктори, що дають змогу доповнювати реальність за допомогою смартфона шляхом накладання відео, зображення, аудіо та 3D моделі. На нашу думку, така технологія входить в коло інтересів сучасних дітей початкової школи, адже вони постійно користуються подібними гаджетами. Це дає змогу поєднати ігрову діяльність з навчальною, заохочувати їх бути активними, мотивувати до навчання, здійснення пошуково-творчої діяльності.

Слід зазначити, що традиційна система навчання не в повній мірі дає змогу реалізувати фундаментальні дидактичні принципи, які висуває до неї сучасне суспільство. Це спонукає до створення нових дидактичних засобів і освітніх технологій. У зв'язку з цим все більшої актуальності набуває

використання методу проектів під час вивчення ледь не кожної навчальної дисципліни.

Метод проектів відомий у педагогіці з кінця XIX – початку XX століття як метод проблем. Його пов'язували з ідеями гуманістичного спрямування у філософії й освіті, розробленими американським філософом і педагогом Дж. Дьюї, а також його учнем У. Кілпатріком. Дехто з дослідників пов'язує виникнення методу проектів з ім'ям американського педагога Е. Паркхерст. Вона розробляла його з 1919 року у м. Дальтон під назвою «Дальтон-план».

Метод проектів дає можливість залучати студентів до науково-дослідної та пошукової діяльності, створювати додаткову мотивацію до навчання і сприяє розвитку їхніх інтелектуальних та творчих здібностей. Результатом творчої співпраці викладачів і студентів можуть стати нові методи, технології навчання та виховання, навчальні програми, підручники, оригінальні навчально-методичні посібники, які можна застосовувати під час подальшого вивчення педагогічних дисциплін. Метод проектів спрямований на: розвиток пізнавальних умінь і навичок студентів; умінні орієнтуватися в інформаційному просторі; умінні критично мислити, розвиток творчих здібностей.

Впроваджуючи досвід викладачів Університету Південно-Східної Норвегії в межах міжнародного проекту «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Норвегії, Україні та Палестині» (СРЕА-LT-2017/10037) викладачі кафедри дошкільної, початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка активно впроваджують і залучають студентів до проведення тренінгів як альтернативи практичним заняттям [16; 47].

Тренінг (англ. training від train – навчати, виховувати, готувати, тренувати) – ефективна форма активного опанування знань, спрямований на розвиток знань, умінь та навичок і соціальних установок [23].

В. Сухомлинський вважав словесну творчість «могутнім засобом розумового розвитку людини, перед якою відкривається світ». На основі цієї ідеї ми ознайомили студентів магістратури 51 групи факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв спеціальності «Початкова освіта» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка з технологією сторітеллінг. До роботи було залучено 10 магістрантів. З цією метою під час екологічного тренінгу «Ми з природою єдині» студентам запропоновано творчі завдання з використанням технології сторітеллінг.

Сторітеллінг (у перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати; отже, сторітеллінг – це розповідь історій) – це мистецтво захоплюючої розповіді та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. Її автор Д. Армстронг зауважує на відомому психологічному чиннику: матеріал легше засвоюється, коли він подається у вигляді цікавої, захоплюючої історії.

Ця технологія стала об'єктом досліджень творчих педагогів та психологів у всьому світі. Сторітеллінг сприяє розвитку особистісних якостей, унікальності уяви, залученню до творчості, підвищенню ініціативності учасників освітнього процесу.

Учені підкреслюють ефективність застосування цієї технології для навчання дітей через реалізацію принципу доступності. Сучасні діти Z-покоління люблять слухати історії, а не читати оповіді, описи, визначення тощо. Також реалізовується принципи міцності знань та емоційного навчання. Історії впливають на почуття дитини, що зумовлює підвищення рівня концентрації уваги. Сторітеллінг сприяє створенню позитивної атмосфери в класі, зняття напруженості і встановленню контакту між вчителем та учнями [95].

Під час проведення «Наукового пікніка» було проведено майстер-клас з плетіння виробів із паперу. До участі у заході було залучено студентів та школярів молодшого шкільного віку. Перед учасниками ставилося завдання

виготовити оригінальну річ, використовуючи папір з періодичної преси. Дана технологія викликала жвавий інтерес серед учнівської молоді. Результатом роботи були незвичайні вироби з паперу (закладки для книжок, кошики, тарілки, скриньки, капелюшки), виготовлення яких сприяло розвитку творчих здібностей студентів та учнів.

Таким чином, впровадження під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін інноваційних та проектних технологій; використання інтерактивних методів навчання; переважання завдань творчо-пошукового й проблемного характеру; створення позитивного мікроклімату сприяло розвитку творчо-пошукових навичок, дивергентного мислення, здатності до перетворення, прогнозування, асоціювання, а отже – розвитку творчих здібностей майбутніх учителів школи першого ступеня.

3.2. Результати перевірки ефективності впровадження форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи

З метою перевірки ефективності впровадження форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін було проведено заключний етап експериментального дослідження наприкінці 2018-2019 н.р. У ньому брали участь студенти III курсу (31 та 32 груп) денної форми навчання факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. В експериментальній (16 студентів) та контрольній (15 студентів) групах проведено повторне тестування (див. додаток Б), анкетування (див. додаток А), бесіди з метою діагностики рівня сформованості творчих здібностей студентів.

Порівняння результатів повторного тестування за методикою Е. Вартега (див. додаток Б) з результатами, одержаними під час констатувального експерименту, показало підвищення рівня розвитку компонентів творчого

мислення у студентів експериментальної групи, зокрема його оригінальності. Результати сформованості показника оригінальності мислення студентів подано в діаграмі (рис. 3.1.).

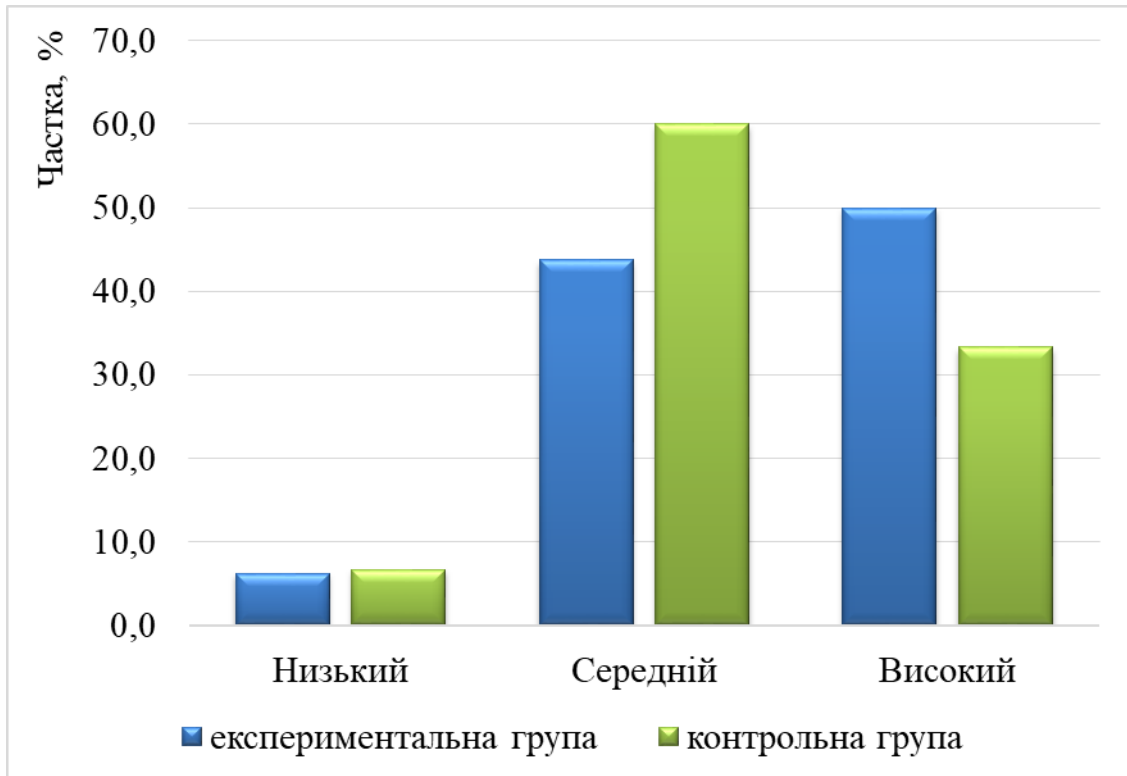

Рис. 3.1. Результати сформованості показника оригінальності мислення студентів наприкінці формувального експерименту

Так, у експериментальній групі високий рівень оригінальності мислення було виявлено у 50,0% студентів, середній – 43,8%, низький – 6,3%. У студентів контрольної групи переважав середній рівень оригінальності мислення (60,0%), а високий і низький рівні проявили 33,3% і 6,7% студентів відповідно. Це свідчить про підвищення показників оригінальності мислення серед студентів експериментальної групи, у яких під час освітнього процесу застосовували комплекс експериментальних форм і методів навчання.

Сформованість показників гнучкості мислення в обох групах студентів суттєво не вирізнялися від стану, діагностованого під час констатувального етапу експериментального дослідження. Обидві групи так само

продемонстрували високий рівень гнучкості мислення. Однак у студентів експериментальної групи показники дещо вищі (див. рис. 3.2).

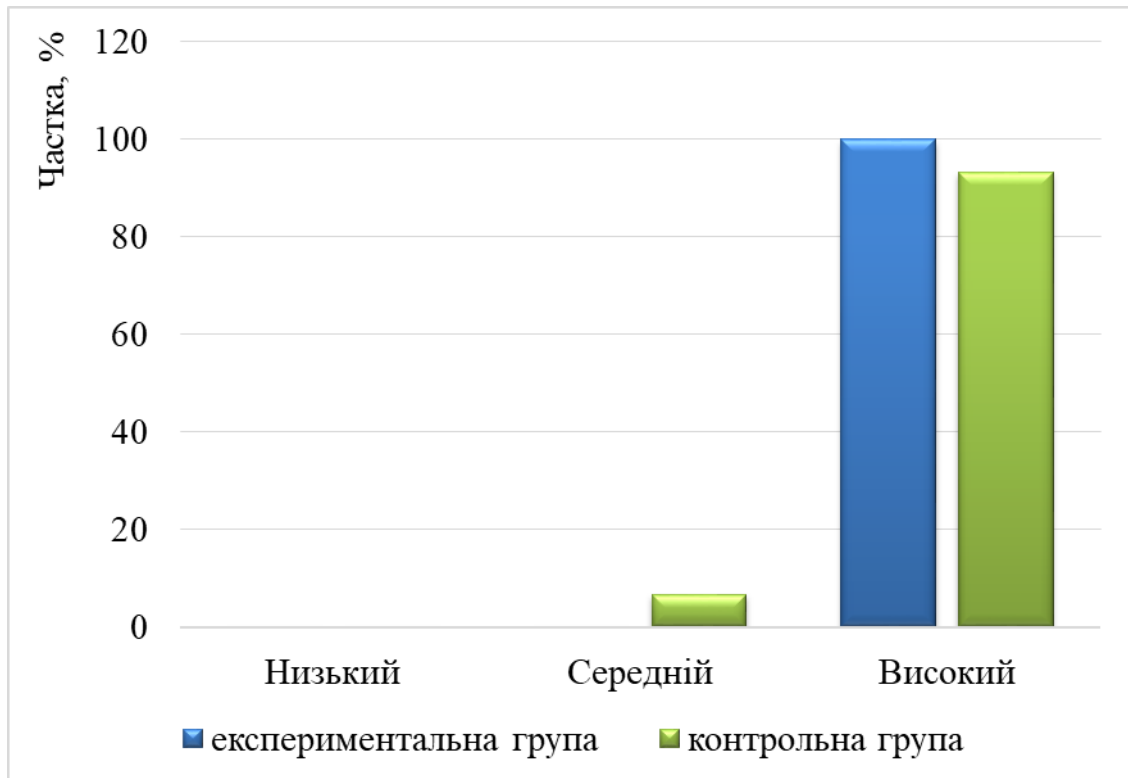

Рис. 3.2. Результати сформованості показника гнучкості мислення студентів наприкінці формувального експерименту

За результатами порівняння швидкості мислення студентів експериментальних і контрольних груп, які подано в діаграмі (рис. 3.3.), встановлено істотну різницю у змінах рівня його розвитку. Так, більшість (56,3%) студентів експериментальної групи виявили високий рівень швидкості мислення, а решта (43,8%) – середній. Студенти контрольної групи переважно мали середній і високий показники швидкості мислення (53,3% і 40,0% відповідно), що відповідало стану, встановленому під час констатувального експерименту. Частина студентів контрольної групи, які виявили низку швидкість мислення становила 6,7%.

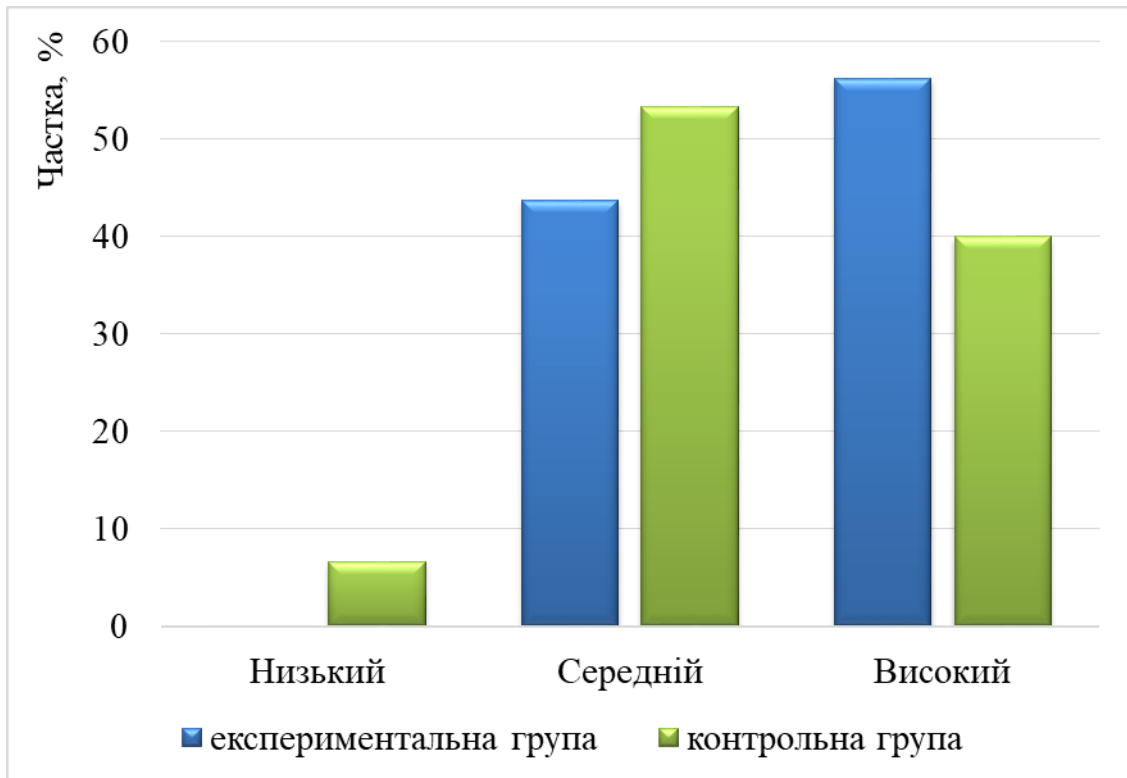

Рис. 3.3. Результати сформованості показника швидкості мислення студентів наприкінці формувального експерименту

Порівняння результатів анкетування в контрольній та експериментальній групах подано в діаграмі (рис. 3.4). Отримані результати засвідчили зростання рівня загальних творчих здібностей студентів експериментальної групи (рис. 3.4). Так, високий рівень загального творчого потенціалу зріс до 43,8 % (на 14,7 %). Середній показник загальних творчих здібностей показали 50,0 % студентів (зменшився на 14,5%), а низький – залишився на попередньому рівні (6,3 %).

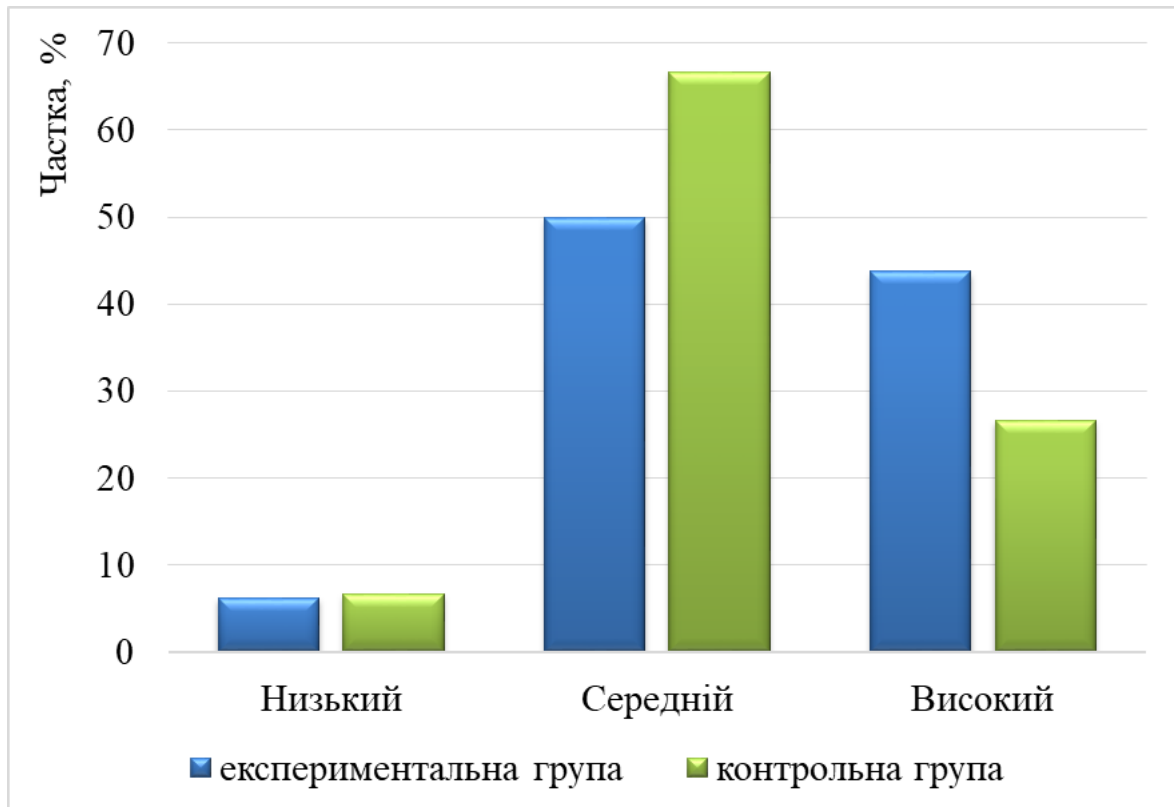

Рис. 3.4. Порівняльні дані рівнів сформованості загальних творчих здібностей студентів експериментальної та контрольної груп

Відповіді студентів на питання анкети свідчать про позитивну тенденцію (збільшення на 6,7 %) бажання виконувати завдання дослідницького характеру. Також відбулося збільшення кількості опитуваних, яким вдається знайти нестандартні й оригінальні розв'язки задач (на 17,2 %). Водночас кількість студентів, які погоджуються виконувати завдання заздалегідь розробленим планом, схемою, інструкцією та розв'язувати типові, стандартні задачі зменшилась (на 18,0 і 17,7 % відповідно) (див. рис. 3.5).

Також було проведено бесіди зі студентами щодо їхнього ставлення та аналізу ефективності використання на лекційних, практичних заняттях, під час виконання завдань для самостійної роботи з педагогічних навчальних дисциплін експериментальних форм і методів розвитку творчих здібностей студентів.

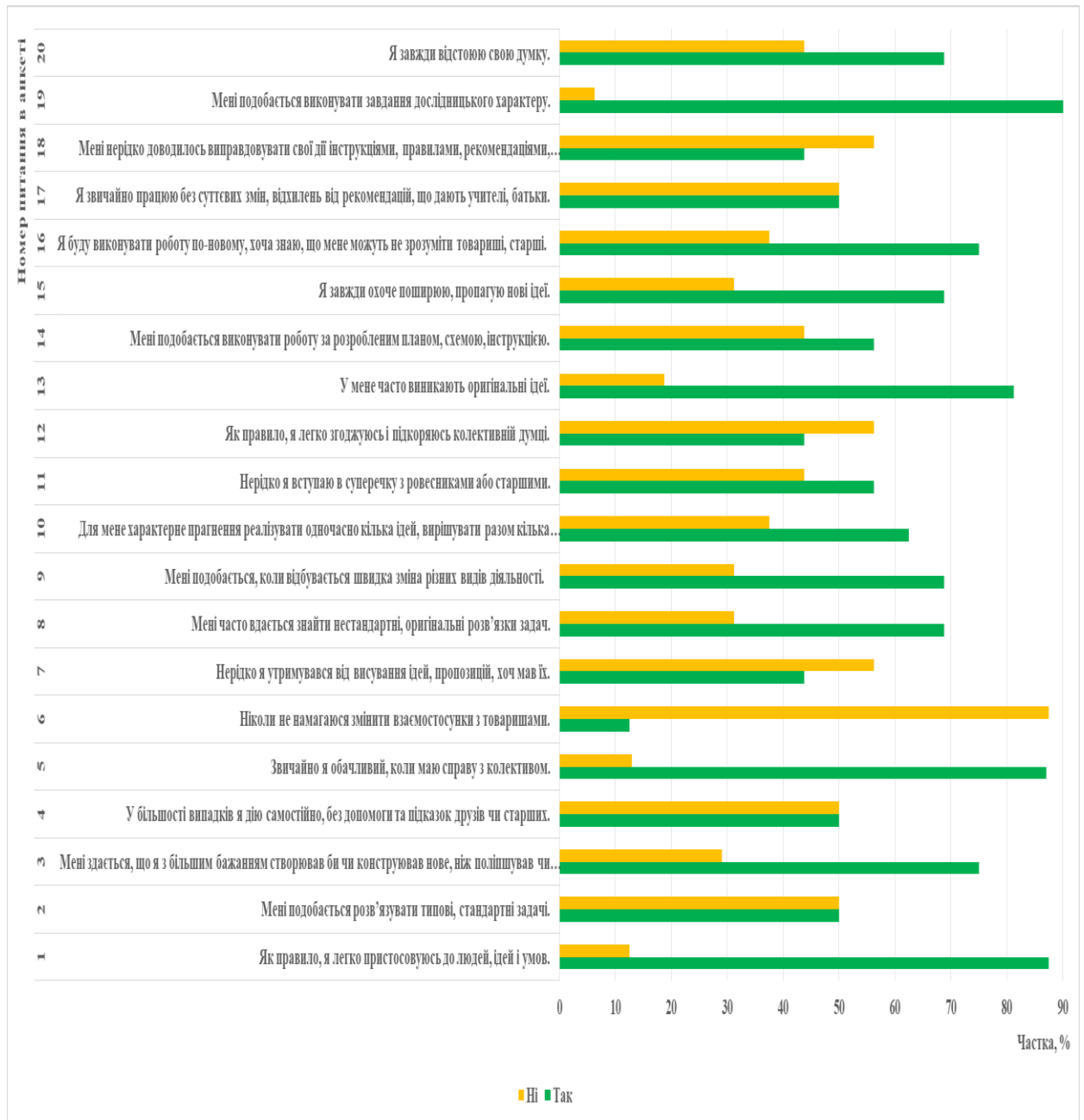

Рис. 3.5. Результати опитування студентів контрольних та експериментальних груп

До впровадження в освітній процес інноваційних та проектних технологій переважна більшість студентів ставиться позитивно та вважає їх ефективними.

Так, серед переваг використання технологій лепбук та проектної технології студенти експериментальної групи виокремили такі:

- організація отриманого матеріалу за власним бажанням на будь-яку тему;
- покращення усвідомлення та запам'ятовування інформації;
- зручний спосіб повторення та узагальнення;
- оволодіння здатністю самостійно обирати, впорядковувати інформацію, аналізувати та робити висновки;
- залучення всіх студентів до спільної діяльності;
- посилення інтересу до навчання.

Під час спостереження за роботою над виготовленням лепбуків серед якісних змін особистісного характеру встановлено, що студенти були активним, толерантними, дослухатися до думок кожного, приймали спільні рішення, проявляли фантазію, оригінальність, використовували різноманітні матеріали, творчо підходили до оформлення лепбуків. Слід зазначити, що студенти наголошували, що їм було цікаво співпрацювати, вони мали свободу дій і прийняття рішень, можливість проявити творчість, фантазію, не боялись втілювати свої ідеї та висловили бажання надалі виготовляти лепбуки.

Водночас деякі студенти відзначили недоліки цієї технології, а саме: «ця технологія потребує багато часу»; «під час роботи в малих групах деякі студенти не проявили ініціативи», «не брали активної участі в роботі групи», «не презентували результати діяльності групи загальній групі».

Використання інтерактивних методів навчання також отримало схвальні відгуки серед більшості студентів експериментальної групи. Так, студенти зауважили, що інтерактивні методи сприяють активізації всіх учасників освітнього процесу, які можуть робити внески під час розгляду проблемного питання; розширенню пізнавальних можливостей; самооцінці та самостійності; забезпечують вільний обмін думками, оригінальними ідеями, знаннями (розвиток комунікативних навичок), навичок співпраці та взаємодопомоги. Серед недоліків виявлено, що частина учасників, які мають низький рівень знань, залишаються пасивними та малоініціативними.

Переважання завдань творчо-пошукового й проблемного характеру. Зокрема студенти зазначають що такі завдання стимулюють творче, логічне, наукове мислення, зацікавленість у самостійному здобутті знань, які міцно закріплюються у пам'яті та підвищують самооцінку. Але їх застосування потребує значного запасу часу і високого вихідного рівня отриманих знань.

Розвиток творчих здібностей можливий за рахунок використання сучасних ІКТ, які викликають особливий інтерес серед студентів. Вони дають змогу не тільки полегшити процес здобуття знань, але й зацікавити, підвищуючи рівень мотивації до навчання та творчого підходу до написання планів-конспектів уроків. Студенти зазначали, що висока вартість та обмеження вільного доступу програмного забезпечення сучасних ІКТ перешкоджає їх широкому впровадженню в усіх навчальних закладах.

Надзвичайно важливу роль у розвитку творчих здібностей усі майбутні вчителі відводять створенню викладачем позитивного мікроклімату під час аудиторної та позааудиторної роботи з педагогічних навчальних дисциплін. Вони зазначають, що завдяки психологічно безпечному творчому освітньому середовищу вони могли вільно висловлювати думки і не боятися робити помилки.

Отже, результати експериментальної роботи підтвердили ефективність дібраних форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів школи першого ступеня. У студентів експериментальної групи підвищились показники оригінальності та швидкості мислення (50,0% і 56,3% відповідно). Разом з тим оригінальність і швидкість мисленнєвих процесів студентів контрольної групи залишилася на середньому рівні – 60,0% та 53,3% відповідно. Для обох груп був характерний високий рівень розвитку гнучкості мислення, який залишався однак дещо нижчим у контрольній групі.

Висновки до розділу 3

Впровадження формувального експерименту полягало у використанні активних форми, методів організації освітнього процесу, зокрема проектних, інтерактивних та інноваційних технологій, залучення студентів до вирішення завдань творчо-пошукового й проблемного характеру, створення сприятливого психологічного мікроклімату під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін.

Порівняльний аналіз результатів сформованості творчих здібностей у студентів експериментальної та контрольної груп наприкінці педагогічного експерименту свідчить про підвищення рівня сформованості творчих здібностей студентів експериментальної групи. Високий рівень загального творчого потенціалу підвищився майже на 15% характеризував 43,8% студентів, які брали участь в експерименті. Водночас виявлено збільшення рівня розвитку певних компонентів дивергентного мислення, зокрема високі показники оригінальності та швидкості мислення (до 50,0% і 56,3% відповідно). Порівняно зі студентами контрольної групи перевершення на високому рівні розвитку цих компонентів творчого мислення становило 16,7 та 16,3% відповідно.

Результати впровадження форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової ланки освіти засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості відповідних здібностей студентів, підтвердили їх ефективність.

ВИСНОВКИ

Проблема розвитку творчих здібностей була і залишається актуальною. Творча діяльність учителя Нової української школи має бути спрямована на пробудження в дитині інтересу до навчання та радості пізнання. Учителі нової генерації повинні вміти розкривати свій творчий потенціал під час підготовки до уроку, застосовувати відомі інновації та створювати власні, розробляти авторські програми, дидактичні матеріали, творчо підходити до організації освітнього процесу, проявляти оригінальність мислення. Саме тому сучасна система вищої педагогічної освіти має бути орієнтована на підготовку конкурентоспроможного, творчого педагога. Відтак зміст, форми й методи підготовки фахівців у галузі початкової освіти повинні сприяти розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів.

Аналіз теоретичних основ досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що більшість дослідників визначають творчість як свідому, цілеспрямовану, активну діяльність людини з метою пізнання й перетворення дійсності, а також – створення оригінальних, нових об'єктів. Основою творчості вченими визнано особистість, розроблено різноманітні підходи щодо якостей та особливостей розвитку творчої особистості, творчої педагогічної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив визначити творчі здібності особистості, виявити критерії (оригінальність, гнучкість, швидкість) та рівні (високий, середній та низький) їх сформованості.

Результати констатувального експерименту свідчать про переважання високого (29,1%) й середнього (64,5%) рівнів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкових класів.

Підвищенню рівня розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя початкової школи сприяє впровадження інноваційних та проектних технологій, використання інтерактивних методів, переважань завдань творчо-

пошукового та проблемного характеру під час вивчення педагогічних дисциплін. Слід зазначити, що використання вище перерахованих форм і методів сприяє розвитку не тільки творчих здібностей студентів, а й дає змогу активно співпрацювати один з одним, вислуховувати думки кожного й приймати спільні рішення, розвивати навички організації своєї діяльності, вміння ефективно використовувати інновації, знаходити рішення завдань проблемного характеру, дає змогу розробляти дидактичні матеріали. Необхідною умовою для розкриття творчого потенціалу безперечно є створення позитивного мікроклімату, що дозволяє студентам фантазувати, вільно висловлюватися, не відчувати страху стосовно висловленого, а навпаки отримувати підтримку і заохочення з боку одногрупників і викладачів.

У результаті порівняльного аналізу сформованості творчих здібностей у студентів експериментальної групи наприкінці педагогічного експерименту виявлено підвищення рівня сформованості творчих здібностей порівняно з контрольною групою. Високий рівень загального творчого потенціалу студентів експериментальної групи зріс на 14,7% (з 29,1% до 43,8%). Також у них простежується збільшення рівня розвитку окремих компонентів дивергентного мислення, а саме: оригінальності та швидкості мислення (з 33,3% до 50,0% і з 40,0% до 56,3% відповідно).

Таким чином, результати експериментальної роботи підтверджують ефективність дібраних форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін.

Водночас дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, оскільки розвиток творчої особистості є тривалим процесом якісних змін. Подальшого дослідження потребують питання розвитку творчих здібностей педагогів під час вивчення інших навчальних дисциплін, організації науково-дослідної роботи та педагогічної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. Казань : Изд-во Казанского университета, 1988. 288 с.
2. Антонюк Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. *Шкільна бібліотека*. 2016. №5. С. 41–43.
3. Барышева Т. А., Жигалов Ю. А. Психолого-педагогические основы развития креативности : учеб. пособ. СПб., 2006. 268 с.
4. Бердяев Н. А. Самопознание: Опыт философской автобиографии. М. : Международные отношения, 1990. 336 с.
5. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества : монография. Ростов : Издательство Ростовского университета, 1983. 176 с.
6. Бодько Л. Метод проектів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання. *Початкова школа*. 2013. № 10. С. 1-4.
7. Векслер С. И. Развитие критического мышления у процессе обучения : посіб. К. : Радянська школа, 1971. 59 с.
8. Волощук І. С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості : посіб. К. : Педагогічна думка, 1998. 160 с.
9. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : Психологический очерк. Книга для учителя. М. : Просвещение, 1991. 93 с.
10. Гекало Л. Развитие творческого потенциала педагога. *Початкова школа*. 2014. № 10. С. 5–8.
11. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. *Психология мышления : сборник переводов* / под ред. А. М. Матюшкина. М. : Прогресс, 1965. С. 443–456.
12. Головей Л. А., Рыбалко Е. Ф. Практикум по возрастной психологии : учеб. пособ. Санкт-Петербург, 2002. 694 с.

- 13.Гоноболін Ф. Н. Психологія : навч. посіб. / пер. з рос. видання М. І. Мухіна. К. : Вища школа, 1975. 262 с.
- 14.Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій. К., 1996. 288 с.
- 15.Демченко Е. П., Капуле И. Формирование креативной компетентности будущих педагогов в контексте подготовки к работе с одаренными детьми. *Young Scientist (Молодий вчений)*. 2018. No 5.2. (57.2). С. 28–35.
- 16.Демченко О., Лимар Ю., Турчина І. Використання філософських вправ у контексті підготовки творчих педагогів обдарованих дітей. *Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць*. 2019. Вип. 27 (2-2019). С. 310-317.
- 17.Дерев'яна Л., Кульчицький В. Історичні засади формування творчої особистості в процесі національного виховання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2008. №2. С. 71–74.
- 18.Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf>
(дата звернення: 29.09.2019).
- 19.Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. К: Академвидав, 2004. 352 с.
- 20.Дружинин В. Н. Психология общих способностей : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 368 с.
- 21.Дубініна О. С. Використання гумору у педагогічній діяльності *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2012. № 1. С. 90–93.

- 22.Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
- 23.Евтихов О. В. Практика психологического тренинга : пособ. СПб. : Издательство «Речь», 2005. 256 с.
- 24.Єрохіна А. М. Виховання творчої особистості як умова успішної соціалізації. *Педагогічні науки*. 2004. Вип. 37. С. 161–165.
- 25.Закон України про освіту. Портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 29.09.2019).
- 26.Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: монографія / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
- 27.Изречения. Книга песен и гимнов : пер. с китайского / Конфуций. Харьков : Изд-во «Фолио», 2002. 447 с.
- 28.Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. Санкт-Петербург, 2009. 448 с.
- 29.Ігнатова К. В. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук* : збірник тез наукових робіт міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 березня 2019 р. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 2. С. 34–37.
- 30.Ігнатова К. В. Особливості використання інноваційної технології «Лепбук» у початковій школі. *Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI ст.* : збірник тез наукових робіт міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 червні 2019 р. Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2019. С. 11–13.
- 31.Ігнатова К. В. Теоретичні основи проектної технології навчання. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні* : збірник тез наукових робіт міжнародної науково-практичної

- конференції, 23-24 лютого 2018 р. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. Ч. II. С. 85–88.
32. Каменская В. Г., Мельникова И. Е. Психология развития : общие и специальные вопросы : учеб. пособ. СПб. : ДЕТСТВО-ПРЕСС. 2008. 368 с.
33. Кан-Калик В. А., Никандров Н. Д. Педагогическое творчество. М. : Педагогика, 1990. 144 с.
34. Кичук Н. В. От творчества учителя к творчеству ученика : пособие для студ. пед. ун-тов.. Измаил: Изд-во Измаил. пед. ин-та. 1992. 96 с.
35. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя : посіб. К.: Либідь, 1991. 96 с.
36. Кічук Н. Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі. *Школа першого ступеня: теорія і практика: зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди*. 2003. Вип. 7. С. 207–211.
37. Kneller G. F. The art of science and creativity. N.Y., 1987. 236 p.
38. Коновальчук М. В., Носко Ю. М. Програма та методичне забезпечення курсу «Вступ до спеціальності» для студентів спеціальності «Початкове навчання». Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2011. 132 с.
39. Коротяев Б. И. Учение – процесс творческий : кн. для учителя : из опыта работы. М. : Просвещение, 1989. 159 с.
40. Котляревська О. О. Обдарована дитина: знахідка чи проблема. *Педагогічна майстерня*. 2014. №7. С. 40–47.
41. Криворучко Ю. М. Формування готовності майбутнього вчителя до розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Чернігів, 2010. 21 с.
42. Кучер У. В. Розвиток творчого потенціалу студентів. URL: http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/2_2010/kucher.pdf (дата звернення: 15.04.2019).

43. Лепбук для дітей – ідеї самостійного виготовлення та оформлення, вибір тематики за віком. URL: <http://radka.in.ua/poradi/lepbyk-dlia-ditei-ideyi-samostiinogo.html> (дата звернення: 29.07.2019).
44. Лепбук у початковій школі. URL: <https://fs01.vseosvita.ua/01003m8i-91c7.pdf> (дата звернення: 29.05.2019).
45. Лепбук. Онлайн-курс для вчителів початкової школи. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xRRqIOk0vXg> (дата звернення: 25.05.2019).
46. Лернер И. Проблемное обучение : пособ.. М. : Педагогика, 1974. 64 с.
47. Лимар Ю., Демченко О., Турчина І. Використання філософського діалогу у формуванні навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 16. С. 110-114.
48. Лимар Ю. М., Ігнатова К. В. Експериментальне дослідження стану розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 14. Том. 1. С. 120–123.
49. Лимар Ю. М. Основи науково-педагогічних досліджень : навч.-метод. посіб. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2011. 56 с.
50. Лимар Ю. М. Педагогічні технології в початковій школі : навч.-метод. посіб. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2012. 64 с.
51. Лимар Ю. М. Підготовка майбутніх учителів до проведення ранкових зустрічей у початковій школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. С. Вип. 25 (2–2018). Ч. 2. С. 180–185.
52. Лук А. Н. Психологія творчества : пособ. М. : Наука, 1978. 127 с.
53. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8-ми т. Т. 5. / сост.: Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. М. : Педагогика, 1985. 336 с.

- 54.Мамчич О. Б, Ігнатова К. В, Погасій І. О Застосування проектної технології у процесі вивчення лінгводисциплін у початковій школі. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2018. № 15. С. 137–142.
- 55.Маслоу А. Мотивация и личность. С.-Пб.: Питер, 2003. 352 с.
- 56.Метод проектів як сучасна педагогічна технологія / Бритикова Г. В., Медведик К. К., Ярцева О. Б., Амєрова О. І. *Управління школою*. 2008. № 7. С. 26–28.
- 57.Методичні рекомендації до підготовки наукових робіт з педагогіки (спеціальності «Початкова освіта», «Дошкільна освіта») / упорядники О. Ф. Кисляк, Н. В. Притулик Чернігів. 2015. 92 с.
- 58.Методичні рекомендації щодо вивчення навчальних предметів та організації освітнього процесу в початковій школі закладів загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році. URL: http://zosh2kom.ucoz.ua/Material/2019/poltava-metodichni_rekomendaciji.pdf (дата звернення: 15.09.2019).
- 59.Моляко В. А. Творческая одаренность и воспитание творческой личности : метод. рекомендации. К. : Знание, 1991. 18 с.
- 60.Момот Л. Л., Шелестова Л. В. До проблеми формування творчих здібностей у процесі навчання. *Педагогіка і психологія*. 1997. №2. С.53–59.
- 61.Никандров В. В. Антитренинга, или Контуры нравственных и теоретических основ психотренинга : учеб. пособ. СПб. : Издательство «Речь», 2003. 176 с.
- 62.Никитин Б. П., Никитина Л. А. Мы, наши дети и внуки. М. : Мол. гвардия, 1989. 303 с.
- 63.Нісімчук А. С. Педагогіка : підручник. К. : Атіка, 2007. 344 с.
- 64.Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. К. : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

65. Нова школа. Простір освітніх можливостей : проект для обговорення / заг. ред. Грищенко М. URL: http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf (дата звернення: 15.03.2019).
66. Общая психология / под общ. ред. М. В. Гамезо. М. : Осъ-89, 2007. 352 с.
67. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Пехоти. К. : А.С.К., 2001. 256 с.
68. Освітньо-професійна програма «Початкова освіта та інформатика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Офіційний сайт ЧНПУ. URL: <https://drive.google.com/open?id=17hzbV1G7x04xKTohyrknWm0zi2gxX377> (дата звернення: 29.09.2019).
69. Палій А. А. Диференціальна психологія. К. : Академвидав, 2010. 429 с.
70. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
71. Пескун С. П. Формування творчості старшокласників у процесі вивчення курсу “Біологія 10-12”. Система “Дидактосервіс” : навч.-метод. посіб. Полтава: АСМІ, 2004. 196 с.
72. Петухова Л. Є. Теоретичні основи підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційного педагогічного середовища : монографія. Херсон : Айлант, 2007. 220 с.
73. Платон. Собрание сочинений в 4-х томах / общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи. М. : Мысль, 1994. Т. 2. 528 с.
74. Пономарев Я. А. Психология творчества : пособ. М. : Педагогика, 1976. 280 с.
75. Притулик Н. В. Практикум з теорії та методики виховання молодших школярів : навч.-метод. посіб. Чернігів : Лозовий В. М., 2016. 227 с.
76. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Портал Верховної ради України. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (дата звернення: 15.03.2019).
- 77.Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (дата звернення: 15.03.2019).
- 78.Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. М. : Педагогика-Пресс, 1996. 440 с.
- 79.Психологія творчості: курс лекцій з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 053 «Психологія» / укладач С. Й. Костю. Мукачєво : МДУ, 2018. 46 с.
- 80.Радченко М. В. Формування творчої особистості майбутніх учителів початкових класів в умовах інформаційно-освітнього середовища. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 268–270.
- 81.Развитие творческой активности школьников : учеб. пособ. / под ред. А. М. Матюшина. М. : Педагогика, 1991. 160 с.
- 82.Решетнікова Г. Б. Креативність як характеристика професіоналізму сучасного вчителя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2010. Вип.11 (21). С. 48–51.
- 83.Рогозина В. Педагогические условия развития творческих способностей на уроке. *Воспитание школьников*. 2007. №4. С. 28-30.
- 84.Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : учебник. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 720 с.
- 85.Руденко Л. С. Підготовка вчителя початкової школи до творчої педагогічної діяльності. *Вісник психології і педагогіки*. 2014. №16. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Руденко_Л.С._Підготовка_вчителя_початкової_школи_до_творчої_педагогічної_діяльності (дата звернення: 15.03.2019).

- 86.Савченко О. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя. *Шлях освіти*. 2002. №3. С. 2–6.
- 87.Саєнко Т. Формування творчої активності майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2007. № 9. С. 22–24.
- 88.Sapp D. The point of creative frustration and creative process; anew look at old model. *Journal of Creative Behavior*. 1992,26 (1). P. 21–28.
- 89.Сидоренко Т. Творчість у діяльності вчителя. *Рідна школа*. 2001. № 5. С. 55–57.
- 90.Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. К. : Мілені. 2006. 344 с.
- 91.Сисоєва С. Педагогічна творчість учителя: визначення, теоретична модель, функції підготовки. К. : Педагогічна думка, 1998. 255 с.
- 92.Сисоєва С. О. Творча педагогічна діяльність вчителя: ознаки і методи *Початкова школа*. 2005. №4. С. 6–14.
- 93.Спиноза Б. Избранные произведения в 2 т. М. : Госполитиздат, 1957. Т. 1. 631 с.
- 94.Sternberg R. General intellectual ability / Human abilities by R. Sternberg. 1985. P. 5–31.
- 95.Сторітеллінг як метод навчання. URL: <https://www.creativeschool.com.ua/storytelling/> (дата звернення: 20.08.2019).
- 96.Стрілець С. І. Модель підготовки вчителів початкової школи засобами інноваційних технологій. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 63. С. 343–349.
- 97.Стрілець С. І. Оновлення підготовки майбутніх учителів початкових класів: актуальні тенденції та перспективи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 111. С. 317–321.
- 98.Стрілець С. І. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього фахівця початкової школи (система педагогічних практик). *Науковий часопис НПУ*

- імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2011. Вип. 14. С. 274–277.
99. Стрілець С. І. Теоретико-методичні засади підготовки вчителів початкової школи засобами інноваційних технологій. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 125–130.
100. Стрілець С. І. Інноваційні теоретико-методологічні підходи до навчання студентів в контексті сучасних освітніх систем. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2012. Вип. 31. С. 253–259.
101. Стрілець С. І. Підготовка вчителів початкової школи засобами інноваційних технологій. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 20. С. 155–161.
102. Стрілецька Н. М., Лаврінчук Ю. О., Петренко Н. П. Лепбук «Я і цифрові пристрої». Розробка та використання : навч.-метод. посібник. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2019. 60 с.
103. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів. *Вибрані твори: В 5-ти т. К. : Рад. школа, 1976. Т. 5. С. 122–139.*
104. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа. *Вибрані твори: В 5-ти т. К. : Рад. школа, 1976. Т. 4. С. 7–390.*
105. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори: В 5-ти т. К. : Рад. школа, 1976. Т. 3. С. 7–279.*
106. Сухомлинський В. О. Сто порад учителяві. *Вибрані твори: В 5-ти т. К.: Рад. школа 1976. Т. 2. С. 419–654.*
107. Теплов Б. М. Избранные труды: в 2-х т. Т.1. М. : Педагогика, 1985. 328 с.
108. Terman L. M. The Measurement of Intelligence. Boston, 1937. 462 p.
109. Torrance E. P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs. NY. : Prentice-Hall. 1962. 290 p.
110. Український педагогічний словник / ред. О. Григор. К. : Либідь, 1997. 373 с.

111. Фефілова Т. Проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2014. №2 (13). С. 204–208.
112. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. К. : Академвидав, 2014. 456 с.
113. Фрейд З. Введение в психоанализ: лекции. Москва, 1989. 456 с.
114. Fromm E. The creative attitude in H.Andercon (Ed.). *Creativity and its cultivayion*. New York : Harper and Row, 1959. pp. 44–54.
115. Хижна О. Розвиток творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя початкової школи як педагогічна проблема. *Школа першого ступеня: теорія і практика: зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди*. 2003. Вип. 7. С. 197–206.
116. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів. *Педагогіка і психологія*. 1999. №1. С.104–110.
117. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації : соціально-філософський аналіз. Х. : Основа, 1999. 277 с.
118. Черноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 5 (1). С. 82–87.
119. Яланська С. П. Психологія творчості : навч. посіб. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 180 с.
120. Янцур М. С. Професійна психодіагностика: практикум. К. : МПУ ДЦЗ, МОУ РДП, 1995. 224 с.

ДОДАТОК А

АНКЕТА

для визначення ступеня сформованості творчих здібностей

Інструкція: Для визначення рівня сформованості творчих здібностей потрібно уважно прочитати наведені нижче пункти і навпроти кожного з них поставити слово «так», якщо твердження збігається з думкою про Вас, або «ні», якщо не збігається.

№ питання	Питання	Так	Ні
1	Як правило, я легко пристосовуюсь до людей, ідей і умов.		
2	Мені подобається розв'язувати типові, стандартні задачі.		
3	Мені здається, що я з більшим бажанням створював би чи конструював нове, ніж поліпшував чи удосконалював старе.		
4	У більшості випадків я дію самостійно, без допомоги та підказок друзів чи старших.		
5	Звичайно я обачливий, коли маю справу з колективом.		
6	Ніколи не намагаюся змінити взаєностосунки з товаришами .		
7	Нерідко я утримувався від висування ідей, пропозицій, хоч мав їх.		
8	Мені часто вдається знайти нестандартні, оригінальні розв'язки задач.		
9	Мені подобається, коли відбувається швидка зміна різних видів діяльності.		
10	Для мене характерне прагнення реалізувати одночасно кілька ідей, вирішувати разом кілька проблем.		
11	Нерідко я вступаю в суперечку з ровесниками або старшими.		
12	Як правило, я легко згоджуюсь і підкоряюсь колективній думці.		

13	У мене часто виникають оригінальні ідеї.		
14	Мені подобається виконувати роботу за розробленим планом, схемою, інструкцією.		
15	Я завжди охоче поширюю, пропагую нові ідеї.		
16	Я буду виконувати роботу по-новому, хоча знаю, що мене можуть не зрозуміти товариші, старші.		
17	Я звичайно працюю без суттєвих змін, відхилень від рекомендацій, що дають учителі, батьки .		
18	Мені нерідко доводилось виправдовувати свої дії інструкціями, правилами, рекомендаціями, авторитетами.		
19	Мені подобається виконувати завдання дослідницького характеру.		
20	Я завжди відстоюю свою думку.		

Інтерпретація результатів

За кожну відповідь «так» на запитання 1,3,5,8,9,10,11,13,15,16,19,20 і відповідь «ні» на запитання 2,4,6,7,12,14,17,18 виставляють 2 бали.

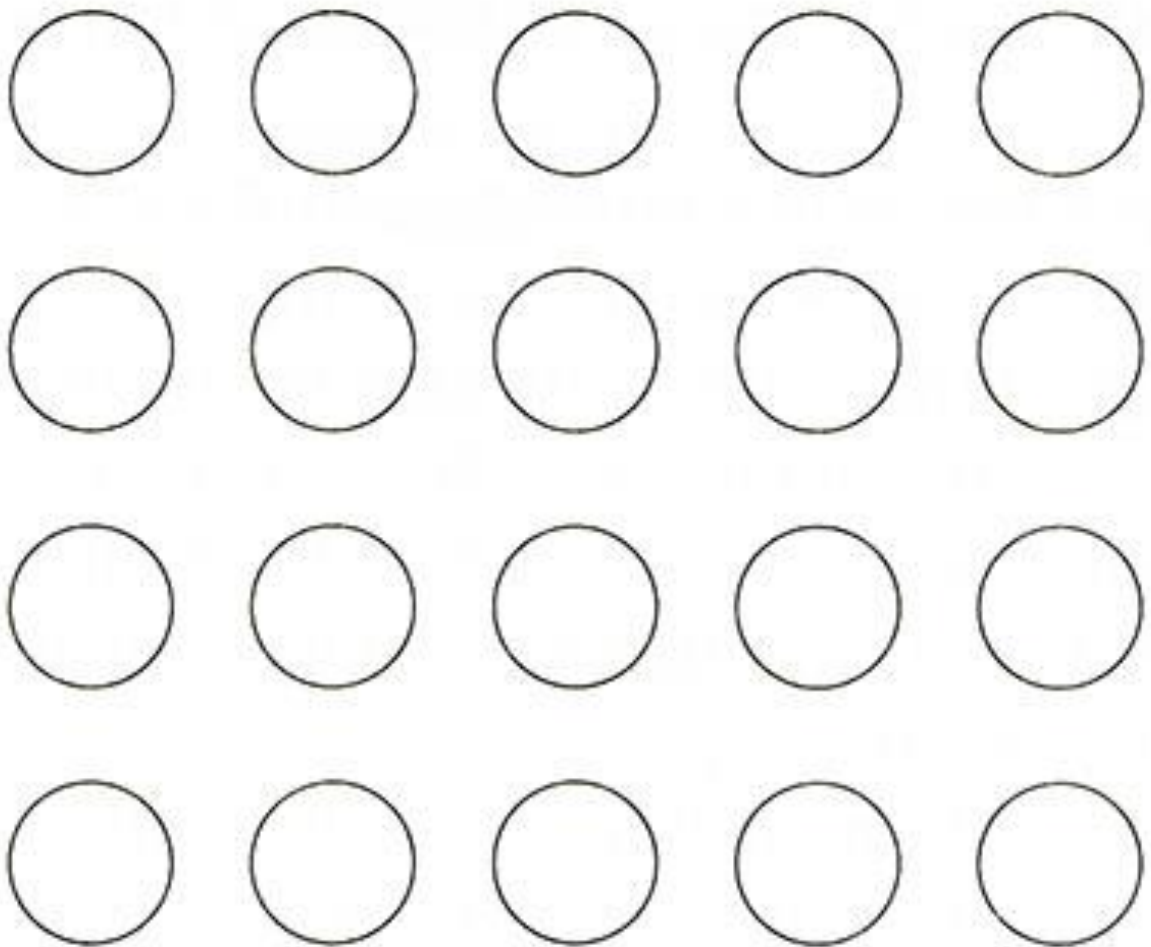
Якщо набрано *31-40* – високий рівень творчих здібностей; *16-30 балів* – середній; *1-15 балів* – низький.

ДОДАТОК Б

ТЕСТ «КОЛА» ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Мета: тест призначений для діагностики творчих здібностей. А саме, оригінальності, гнучкості і швидкості.

Інструкція: пропонується аркуш з 20 намальованими кружечками діаметром не менше 2 см. Потрібно перетвори кола в які-небудь незвичайні предмети. На виконання завдання дається 5 хвилин.

Обробка результатів: творчі здібності проявляються в оригінальності, гнучкості, швидкості.

Інтерпретація результатів

Низький рівень:

- Оригінальність 0-2 бали
- Гнучкість 1-2 бали
- Швидкість 0-9 балів

Середній рівень:

- Оригінальність 3-6 балів
- Гнучкість 3-4 бали
- Швидкість 10-13 балів

Високий рівень:

- Оригінальність понад 7 балів
- Гнучкість понад 5 балів
- Швидкість понад 14 балів

ДОДАТОК В

АНКЕТА

**«Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи
у процесі вивчення педагогічних дисциплін»**

1. Чи потрібно, на Вашу думку, розвивати творчі здібності майбутніх учителів початкової школи? Чому?

---

2. Які педагогічні умови, на Вашу думку, сприяють розвитку творчих здібностей студентів під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін?

---

3. Які завдання переважають на Ваших заняттях у процесі вивчення педагогічних навчальних дисциплін?

а) репродуктивного характеру;

б) творчого характеру.

---

4. Як часто Ви залучаєте студентів до виконання завдань творчого характеру?

Чи є обов'язковим виконання цих завдань для всіх студентів?

---

5. Які завдання творчого характеру Ви використовуєте для розвитку творчих здібностей студентів під час вивчення ними педагогічних навчальних дисциплін?

---

6. Чи виникають у вас труднощі під час розвитку творчих здібностей студентів? Які саме?

Дякуємо за співпрацю!

ДОДАТОК Г

Тема: Океани Землі. Тихий океан

Мета: вирішують, що хотіли б дослідити; визначають, які органи чуття знадобляться для обраного дослідження; пояснюють, навіщо виконують певні дії, спостерігаючи за природними об'єктами; передбачають, якого результату дослідження очікують; розпізнає найпростіші матеріали, засоби, обладнання, прилади тощо, що їх можна застосувати; проводить самостійно прості спостереження; продовжують формувати уявлення про поверхню Землі, її зображення на карті, вміння читати карту і працювати з нею; поглибити знання дітей про мешканців водного простору.

Обладнання: проектор, карта півкуль, глобус, атласи, контурні карти, підручник «Природознавства» 4 клас. Гільберг Т.Г., Сак Т.В., окуляри віртуальної реальності.

Тип уроку: комбінований з використанням ІКТ.

Хід уроку

I. Організаційний момент

1. Привітання.

Продзвенів уже дзвінок –

Починаємо урок.

Будем плідно працювати,

Світ океану пізнавати.

2. Хвилинка фенологічний спостережень.

- Яка пора року за вікном? (- *За вікном настала осінь.*)
- Який місяць, число? (- *4 листопада*)
- Який стан неба сьогодні? (- *За вікном похмуро.*)
- Чи є опади? Які? (- *На вулиці дощить.*)

- Яка температура повітря? (- *Температура повітря становить 5 градусів.*)
- Чи вітряно сьогодні? (- *Так. Є вітер*)

3. Народні прикмети:

- ✧ Казанська без дощу – поганий знак. Рік буде важким і неврожайним. У народі вірили, що в цей день Богородиця молиться і плаче про кожного з нас. Вона вимолює у Господа прощення для людей і просить зробити їхнє життя легшим.
- ✧ Якщо в цей день сильна злива, то негода триватиме ще довго.
- ✧ Туман вранці – до відлиги.
- ✧ Якщо день ясний, то гряде похолодання.
- ✧ Весілля 4 листопада принесе молодятam щастя.

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок.

1. Вправа «Незакінчене речення».

- Крайня північна точка земної кулі називається... (- *Північним полюсом*)
- Крайня південна точка земної кулі називається... (- *Південним полюсом.*)
- Ділянка суходолу, яка підноситься над рівнем океаном підноситься... (- *Материком або континентом.*)
- Великий водний простір, що займає значну ділянку земної кулі... (- *Океан*)
- Світовий океан утворюють 4 океани. Які саме? (- *Тихий океан, Індійський океан, Атлантичний океан, Північно Льодовитий.*)

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми та мети уроку.

1. Хвилинка релаксації.

- Закрийте оченята і уявіть себе на березі океану. На березі тихо-тихо, повиває легенький вітерець, хвилі б'ються об ваші ніжки, вам тепло, приємно, у вас

гарний настрій. Озерніться навколо, загляніть у прозору воду і зараз розплющивши оченята, пригадайте побачене, і розкажіть сусідові по парті ваші враження.

– Сьогодні ми здійснимо подорож до одного з океанів, а щоб дізнатися до якого саме, вам необхідно закреслити літери П, В, М.

Т	П	И	Х	В	М	И	Й	П
В	М	О	М	К	Е	М	А	Н

– Покажіть де знаходиться океан на карті?

– Які материки омиває Тихий океан?

– У вас на партах лежать контурні карти, підпишіть океан.

(*Взаємоперевірка обміном зошитів*)

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Хвилинка-цікавинка.

– А зараз ми переносимося в далеке минуле, де нас чекає флотилія (сукупність кораблів) з 5 кораблів. Яка відправляється на чолі з Фернаном Магелланом.

20 вересня 1519 року із порту Сенлукар вийшла флотилія Могеллана із 5 кораблів. Подолавши важкий шлях через Атлантичний океан, обігнувши Південну Америку кораблі потрапили до океану, якому дали назву Тихий. Це найнепокійніший океан на Землі. Йому властиві часті шторми та урагани. Але за час експедиції мореплавці бачили його спокійним, тому і дали йому таку назву.

Тихий океан є справжнім рекордсменом. Він найбільший, найглибший, має 25 морів, омиває 50 країн, а це половина населення Землі. Ми теж з вами зупинимось в цьому океані і трохи відпочинимо.

– Отже, хто був уважним і дасть відповідь на запитання: чому океан має таку назву?

2. Робота з підручником (сторінка 49).

Тихий океан. Найглибшим і найбільшим океаном на Землі є **Тихий**. Його рослинний і тваринний світ дуже різноманітний. У водах океану біля узбережжя Північної Америки є велетенські водорості, які щодня виростають на 30–60 см (мал. 34). На півночі й півдні Тихого океану бурі та червоні водорості часто утворюють «підводні ліси», росте також ламінарія, яку ще називають морською капустою.

Тут мешкають різні види молюсків – устриці, мідії, гребінці, кальмари, каракатиці (мал. 35).

У водах океану водиться різноманітна риба: тунець, скумбрія, тріска, камбала, палтус, акули (мал. 36). Серед акул трапляються акули-карлики, трохи довші за олівець, що мають масу близько 200 г. Є акули-велетні. Їхня довжина сягає 20 м, а маса – 20 т. Більшість часу ці акули проводять на великих глибинах океану. Живляться велетенські акули пасивно, проціджуючи їжу – малень-

Мал. 34. Різноманіття рослинного світу Тихого океану

Мал. 35. Молюски

ких рачків, дрібних молюсків, а іноді й мальків риб – через широко відкритий рот. Плавають вони повільно.

У водах Тихого океану мешкають морські ссавці – дельфіни, тюлені, моржі, котики (мал. 37). Тут плавають кити, серед яких найбільший – синій кит. Його довжина сягає 33 м, а маса може перевищувати 150 т. Трапляються кити-кашалоти. Вони переміщуються зграями. На чолі кожної зграї найбільший самець.

Мал. 37. Морські ссавці: дельфіни (1), морж (2), котик (3)

У Тихому океані виловлюють найбільше у світі риби, а також інші морепродукти – кальмари, креветки, краби, устриці. На спеціальних морських фермах вирощують морські водорості. Їх використовують для виробництва ліків, як корм для домашніх тварин та сировину для одержання газу й інших видів пального. З бурих і червоних водоростей одержують добрива.

Словничок: дрібні рослинні й тваринні організми, активно плаваючі організми, донні організми, Тихий океан.

3. Бесіда

- Які рослини є в Тихому океані?
- Яке господарське значення природи Тихого океану?
- Яких морських жителів ви запам'ятали?

Мультимедійна фізкультхвилинка

4. «Таємний лист».

– А зараз уявіть себе таємними агентами підводного світу. Діти, а ви чули цей дивний звук, що це могло бути? (На екрані з'являється лист повідомлення.)

Увага! Увага! Увага!

Термінове повідомлення!

Вітаю самих розумних дітей галактики. Сьогодні ви - спецагенти по дослідженню Тихого океану. Надсилаємо вам фотографії мешканців океану, з їхнім детальним описом, яких вам потрібно дослідити. Будьте уважні, кожна тварина має свій код! Сподіваємося на Ваші знання та відповідальність, від Вас залежить чи дізнаються інші діти про особливих мешканців підводного світу.

P.S. Нехай це залишиться нашою маленькою таємницею. Успіхів!

Директор школи спецагентів 0015

Підпис

V. Самостійна практична діяльність дітей

– Зараз вам необхідно налаштувати ваші гаджети і зануритися на глибину 500 м.

Пояснення:

На ваших телефонах є спеціальний мобільний додаток «Vlirrag» в якому ви повинні ввести код тваринки. Далі вам необхідно навести телефон на фото тварини, відсканувати її, після чого у вас з'явиться позначка «Youtube», натисніть на неї . Фотографія тваринки оживе.

– Яких тварин ви побачили, як їх звать? Розкажіть яку цікаву інформацію ви запам'ятали про них.

Лист

Ви молодці! Але цього не достатньо для поширення інформації. Тому ми вирішили передати Вам спеціальний прилад - окуляри віртуальної реальності. Успіху!

– Діти ми маємо від директора школи спецагентів, спеціальний прилад для дослідження, а ось і детальне пояснення як використовувати його.

Пояснення:

На ваших телефонах є програма «SeaWorld vr2 (Pro)». Відкрийте програму. Помістіть смартфон у окуляри віртуальної реальності. Для того, щоб розпочати роботу вам необхідно, щоб маленькі білі рибки розмістилися у кубі з відповідними білими тваринами.

– Яких тварин ви помітили?

– Опишіть побачену вами тварину.

VI. Підсумок уроку

– Ми молодці, але нам потрібно відправити наше дослідження директору спецагентів, тому вам необхідно вдома намалювати морську тваринку і розказати про неї.

– Який океан ми сьогодні дослідили?

– Чим він особливий?